

Δρ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΣ, Ἀθήνα

Η ΜΥΘΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΣΤΟ *ΦΑΙΔΡΟ* ΚΑΙ ΣΤΗΝ *ΠΟΛΙΤΕΙΑ* ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

Γιὰ ψυχές ὅμοιες μὲ σκιές καὶ φαντάσματα δὲ μιλάει μόνο ὁ Ὅμηρος¹ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτωνας, ὅταν στὸ περὶ ψυχῆς ἔργο του, στὸ *Φαίδωνα*, ἀναφέρεται στὶς ψυχές τῶν φαύλων ποὺ τριγυρίζουν στὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τάφους: «περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη (sc. ἡ μεμιασμένη καὶ ἀκάθαρτος ψυχὴ), περὶ ἃ δὴ καὶ ὤφθη ἅττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα»², γιὰτὶ οἱ ἡδονές τοῦ κόσμου τούτου τοὺς τσάκισαν τὰ φτερά καὶ δὲν μποροῦν νὰ πετάξουν καθαρές, θεϊκές καὶ ἀόρατες στοὺς οὐράνιους καὶ θεϊκοὺς τόπους τῶν ἰδεῶν³, ὅπου εὐτυχεῖς διατρίβουν μαζί μὲ τοὺς Θεοὺς⁴ οἱ ψυχές τῶν ἀγαθῶν καὶ προπάντων τῶν φιλοσόφων⁵. Καὶ ἡ περιπλάνηση τῶν ψυχῶν - φαντασμάτων συνεχίζεται μέχρι νὰ ξαναμποῦν σὲ κάποιο ἄλλο σῶμα, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἔτσι ἡ διαδικασία τῆς κάθαρσης, ἥτοι ἡ τιμωρία τους⁶ γιὰ τὴν προσκόλλησή τους στὰ ὑλικά καὶ τὰ γήινα: «ἄτε τῷ σώματι ἀεὶ συνοῦσα καὶ τοῦτο θεραπεύουσα καὶ ἐρῶσα καὶ γοητευομένη ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν εἶναι ἀληθές ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδές»⁷. Ἡ ὑποτίμηση τοῦ σώματος μέσα στὰ πλαίσια τῆς καθαρὰ διαρκικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Πλάτωνα εἶναι φανερή, ἀφοῦ γιὰ τὴν ψυχὴ δὲν εἶναι παρὰ πηγὴ κακοῦ⁸, ποὺ μὲ τίς πρόσκαιρες ἡδονές του τὴν καθελώνει στὴ γῆ⁹ ὅπου γνωρίζει περιπλανήσεις καὶ ταρα-

1. Πβ. κ 495, λ 29, 207, 475-476, ψ 99-101.

2. 81c 11-d 1.

3. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 246e 3-4 καὶ 248b 2-c 8.

4. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 81a 9 καὶ *Φαῖδρ.* 246c 6-7.

5. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248d 2-3 καὶ 249c 4-5 καὶ *Πολιτ.* 582c 7-9.

6. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 81d 8-9: «ἀναγκάζονται (sc. αἱ ψυχαὶ τῶν φαύλων) πλανᾶσθαι δίκην τίνουσαι τῆς προτέρας τροφῆς κακῆς οὔσης».

7. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 81b 2-5.

8. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 66b 5-7, 79c 6-8, 82e καὶ *Πολιτ.* 611c 2.

9. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 83d 4-6.

χές¹⁰, πού τὴν κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὸν (οὐράνιο) τόπο τῆς ἀληθινῆς τῆς εὐδαιμονίας¹¹.

Μιὰ τέτοια θεώρηση συνεπάγεται φυσικὰ γιὰ τὴν ψυχὴ ἓνα μεταφυσικὸ προσανατολισμό, ἀφοῦ ἡ φυγὴ ἀπὸ τὸν κόσμον προβάλλεται ὡς ἠθικὸ ἰδεῶδες, πού βρίσκει τὴν τελειότερη ἔκφρασή του στὴν ἀπόκοσμη στάση τοῦ φιλοσόφου πού περιφρονεῖ τὰ ἐγκόσμια, γιατί ἔχει στραμμένη ὅλη του τὴν προσοχὴ στὰ οὐράνια, στὶς ιδέες¹². Μιὰ μεταφυσικὴ θεώρηση πού ὁδηγεῖ στὴν ταύτιση τοῦ Εἶναι, τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, γιατί ἡ ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ τὰ ἐνσαρκώνει καὶ τὰ τρία στὴν ἀπόλυτη μορφή τους¹³, καὶ στὴν ταύτιση τῆς ὑψιστῆς ἀρετῆς μὲ τὴ γνώση, τὴ γνώση τῶν ἰδεῶν¹⁴. Ἔτσι εἶναι αὐτονόητο, γιατί ἡ ψυχὴ δὲν ἐμπιστεύεται τίς αἰσθήσεις καὶ ζητάει μὲ κάθε τρόπο νὰ κλειστεῖ στὸν ἑαυτὸ της, γιατί μόνο στὶς δικές της δυνάμεις μπορεῖ νὰ ἐμπιστευτεῖ τὴν ἀνέυρεση τῆς ἀλήθειας¹⁵. Ἡ ἀπαλλαγή της λοιπὸν ἀπὸ τὸ σῶμα δὲν ἀποτελεῖ —στὰ πλαίσια κάποιας θρησκευτικῆς ἐνοχῆς— μιὰ ἀπλὴ τελετουργικὴ πράξη μὲ ἐξωτερικὸ ἢ μαγικὸ χαρακτήρα πού θὰ τὴν ὁδηγήσει στὴν κάθαρσή της, δηλαδή στὴν ἀπελευθέρωσή της — ὀριστικὴ ἢ πρόσκαιρη— ἀπὸ ἓνα (ἐξωτερικὸ) κακό¹⁶, ἀλλὰ μιὰ οὐσιαστικῆς, τουτέστιν ὄντολογικῆς, σημασίας ἀπελευθέρωση, ἀφοῦ τὸ σῶμα, ὅσο κι ἂν ἡ σύνδεσή της μ' αὐτὸ δὲν εἶναι ὀργανικὴ¹⁷, στὸ βαθμὸ τουλάχιστον ἐκείνης τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὕλομορφισμοῦ¹⁸, μπορεῖ νὰ ἀλλοιώσει τὴν ἠθικὴ καὶ —σ' ἓνα ὀρισμένο βαθμό— ὄντολογικὴ της ποιότητα¹⁹, ὅχι ὅμως ἀμετάκλητα, γιατί ἡ «ἀρχαία»²⁰ φύση της παραμένει τελικὰ ἀδιάφθορη. Γι' αὐτὸ ὁ θάνατος δὲν εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ ἓνα τρομερὸ γεγονός, ἀλλ' ἀπεναντίας ἡ γέ-

10. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79c 6-8.

11. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 83e 1-3, *Φαῖδρ.* 247c 3-250c 6.

12. Πβ. Πλάτ. *Θεαίτ.* 173c 8-d 5. Πβ. *Φαῖδρ.* 249d.

13. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 507b καὶ 508d-509b, κ.ά.

14. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 518d-e.

15. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 83a-b καὶ 67c-d.

16. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 67d 1-2.

17. Ὅπως τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὸ γνωστὸ μῦθο τοῦ Γλαύκου (πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 1-5, *Φαῖδρ.* 250c 4-6 καὶ *Φαίδ.* 67d 1-2). Ἡ μυθικὴ ὁμως αὐτὴ ἐρμηνεία τῆς σχέσης σώματος καὶ ψυχῆς ἀσφαλῶς δὲν ἐκφράζει τὴν πραγματικὴ πάνω στὴ σχέση αὐτὴ ἀποψη τοῦ διαλεκτικοῦ Πλάτωνα, γιατί οὔτε τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου οὔτε καὶ τίς μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ἀλληλεπιδράσεις (Πβ. π.χ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79c, 81b-d, 83a, 83d, 84a, *Φαῖδρ.* 246d 3-4, 246e 1-4, 248a 1-249c 6 καὶ *Πολιτ.* 610a 5-6) ἐξηγεῖ. Κατὰ βάθος εἶναι δηλαδή ἡ ψυχὴ καὶ γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ ἐντελέχεια σώματος ὀργανικοῦ. Συνδέεται δηλ. μὲ τὸ σῶμα ἐσωτερικὰ καὶ ὀργανικά.

18. Πβ. κυρίως Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς*, βιβλίο Β.

19. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 2-5, *Φαίδ.* 79c, 81b-e καὶ *Φαῖδρ.* 246e 3-4 καὶ 248a5 κ.ἐξ.

20. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 2.

φυρα πού κάτω από όρισμένες προϋποθέσεις μπορεί νά όδηγήσει στην άληθινή γνώση καί μ' αὐτήν στην άληθινή της εὐδαιμονία.

Ἡ «σωματικότητα»²¹ λοιπόν δέν ανήκει στην άληθινή, στην «ἀρχαία», σύμφωνα πάντοτε μέ τὸ μύθο τοῦ Γλαύκου²², φύση τῆς ψυχῆς παρὰ ἀποτελεῖ μόνο μιὰ πρόσκαιρη ἀλλοίωση καί παραφθορά πού όφείλεται στην ήθική - γνωσιολογική της στάση καί δραστηριότητα. Εἶναι ὅμως φανερό, ὅτι ἐδῶ ὁ Πλάτωνας δέν ἐκφράζει τήν πραγματική περί τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς αντίληψή του, ἀλλά βλέπει τήν ψυχή ὅχι στην ὄντολογική, ἀλλά στην ήθική της διάσταση, ὅπως τοῦ τήν κληροδότησε ή λαϊκή ήθική καί θρησκευτική παράδοση²³ κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν μυστικῶν ήθικῶν καί θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τῶν Ὀρφικῶν καί τῶν Πυθαγορείων μέ τήν έντονα «ἀνθελληνική», τουτέστιν μυστική καί μυστηριακή ἀνθρωπολογία τους μέσα στά γνωστά πλαίσια τῆς αὐστηρᾶ διαρχικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου.

Στό ἐρώτημα: ποιά εἶναι ή άληθινή τῆς ψυχῆς φύση μάταια θά ἀναζητήσουμε μιὰ ένιαία ἀπάντηση, ἔστω καί περιγραφική, σάν ἐκείνη πού μᾶς δίνει ὁ Ἀριστοτέλης μέ τόν περίφημο ἐκείνο κλασικό τῆς ψυχῆς ὅρισμό του, σύμφωνα μέ τόν ὅποιο ή ψυχή εἶναι «έντελέχεια ή πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωήν ἔχοντος. τοιοῦτον δέ ὁ ἄν ἥ ὀργανικόν»²⁴. Μολαταῦτα ὁ Πλάτωνας ἀφιερώνει στό θέμα τῆς ψυχῆς μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου του, ἀφοῦ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τὰ κύρια θέματα τεσσάρων μεγάλων διαλόγων του: τῆς *Πολιτείας*, τοῦ *Τίμαιου*, καί κυρίως τοῦ *Φαῖδωνα* καί τοῦ *Φαῖδρου*. Ἀλλά καί σέ ἄλλους διαλόγους του μιλάει ὁ Πλάτωνας σποραδικά γιά τήν ψυχή.

Ὅσο ὅμως κι ἄν λείπει στόν Πλάτωνα ὁ κλασικός ὅρισμός, ὁ *Φαῖδρος* του μᾶς δίνει ἓναν ὅρισμό πού ἐκφράζει τὸ πιό καίριο γνώρισμα τῆς Πλατωνικῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μέ τόν ὅρισμό αὐτό ή ψυχή εἶναι κάτι πού ἔχει τήν κίνηση ἐνδογενή, γιατί αὐτή ἀκριβῶς εἶναι ή οὐσία καί ή φύση τῆς ψυχῆς, ή αὐτοκίνηση²⁵, «τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν»²⁶. Ἡ σύνδεση τῆς ψυχῆς μέ τήν κίνηση εἶναι γιά ὅσους ἰσχύει ή ψυχή ὡς ἀρχή τῆς ζωῆς αὐτονόητη καί δεδομένη²⁷. Γι' αὐτό καί ἐπισημαίνεται πολὺ ένωρίς ὡς αὐτονόητη ἐμπειρική πραγματικότητα ἀπό τοὺς Προσωκρατικούς μέ τὰ πρῶτα μάλιστα βήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀφοῦ τή βρίσκουμε ἤδη στό *Θαλῆ*²⁸, τόν Ἀνα-

21. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 83d 5.

22. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c 7-d 8.

23. Τήν ὁποία καί ρητά ἐπικαλεῖται. Πβ. *Φαῖδ.* 81c 11.

24. *Περὶ ψυχῆς* B 1, 412a 27-b 1.

25. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 245e 2-4, *Νόμ.* 896a.

26. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 245e 7-246a 1.

27. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς* A 2, 404b 7-8.

28. Πβ. H. Diels-W. Kranz, *Fr. d. Vors.* 1, A 22.

ξαγόρα²⁹, στοὺς Δημόκριτο³⁰ καὶ Λεύκιππο³¹ κλπ. Ὅπως στὸν Πλάτωνα ἔτσι καὶ στοὺς Προσωκρατικούς ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι μόνο ἡ κινούσα ἀρχή, ἀν καὶ αὐτὸ εἶναι ὅ,τι κυρίως τὴν χαάακτηρίζει: «μάλιστα καὶ πρώτως ψυχὴν εἶναι (sc. φασί) τὸ κινεῖν»³², ἀλλὰ εἶναι καὶ αὐτοκίνητη, καθότι ἡ κίνηση ἀνήκει στήν ἴδια τὴν οὐσία της, γιατί ἡ αὐτοκίνηση νομίστηκε ἀναγκαῖος ὁρος τῆς κινητικῆς ἀρχῆς: «οἰηθέντες δὲ τὸ μὴ κινούμενον αὐτὸ μὴ ἐνδέχεται κινεῖν ἕτερον, τῶν κινουμένων τι τὴν ψυχὴν ὑπέλαβον εἶναι»³³.

Σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεση τοῦ Ἀριστοτέλη πρὸς τὴν ἀντίληψη τῆς αὐτοκινούμενης ψυχῆς: «ὥστε οὐ τὸ κινεῖν καὶ κινούμενον ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ κινεῖν μόνον»³⁴. Τὴν ἀντίθεσή του αὐτὴ ἐκφράζει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ μὲ τὴν ἄμεση κριτικὴ του ἐναντίον κυρίως τοῦ Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος νομίζει ὅτι ἡ ψυχὴ μπορεῖ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἔχει τὴν κίνηση μέσα της, δηλαδή ἐνδογενὴ καὶ σύμφυτη μὲ τὴν ἴδια τὴν οὐσία της, καὶ καθότι εἶναι στενὰ συνδεμένη μὲ τὸ σῶμα, ὥστε αὐτοκινούμενη νὰ μπορεῖ νὰ τὸ συγ-κινεῖ³⁵.

Ὅσοι ὅμως ἀνάγονται συλλογιστικὰ στήν αὐτοκίνηση τῆς ψυχῆς μὲ βάση τὸ φαινόμενο τῆς κίνησης τοῦ σώματος κάνουν τὸ λάθος, σύμφωνα μὲ τὴν Ἀριστοτελικὴ κριτικὴ, νὰ πιστεύουν ὅτι ὄχι μόνον αὐτὸ ποὺ κινεῖ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ κινεῖται τὸ ἴδιο καθ' αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ κίνηση τοῦ κινουμένου πρέπει νὰ εἶναι ὁμοειδὴς μὲ ἐκείνη τοῦ κινούντος: «ἐπεὶ φαίνεται (sc. ἡ ψυχὴ) κινούσα τὸ σῶμα, ταύτας εὐλογον κινεῖν τὰς κινήσεις ἃς καὶ αὐτὴ κινεῖται»³⁶. Ἄν ὅμως ἔτσι ἔχει τὸ πράγμα, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀληθεύει —λέγει ὁ Ἀριστοτέλης— καὶ τὸ ἀντίστροφο τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ, ὅτι δηλαδή ἡ κίνηση τῆς ψυχῆς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ ἴδια μὲ ἐκείνη τοῦ σώματος ποὺ εἶναι ὡς γνωστὸν ἡ τοπικὴ κίνηση³⁷. Αὐτὸ ὅμως θὰ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση εἶναι κάτι τὸ σωματικὸ καὶ ἀκόμη ὅτι θὰ ἦταν ἔτσι δυνατό νὰ ἐγκαταλείπει ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα καὶ νὰ ξανα-επιστρέφει σ' αὐτὸ μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ξαναζωντάνεμα τῶν νεκρῶν ζώων³⁸. Μὲ τὸν τελευταῖο αὐτὸ συλλογισμό ὁ Ἀριστοτέλης θέλει νὰ δείξει σὲ ποιὲς

29. Πβ. H. Diels-W. Kranz, *Fr. d. Vors.* 1, A 20.

30-31. Γιὰ τὸν Δημόκριτο καὶ τὸν Λεύκιππο ἡ ψυχὴ ποὺ δὲν εἶναι ἀσώματη δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς κίνησης καὶ ἄρα τῆς ζωῆς ἀλλὰ εἶναι καὶ ἡ ἴδια αὐτοκινούμενη. (Πβ. Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς* A 2, 403b 34-404a 16).

32. Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς* A 2, 403b 29.

33. Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς* A 2, 403b 29-31.

34. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 4, 409a 17-18. Πβ. A 3, 405b 31-406a 3.

35. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406b 26-28.

36. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 30-31.

37. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 32-406b 1.

38. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406b 2-5.

παράλογες και φυσικά απαράδεκτες συνέπειες οδηγεί ή αντίληψη που θέλει την ψυχή σωματική. Γιατί το άσώματο της ψυχής³⁹ αποτελεί για τον Ἀριστοτέλη θεμελιακό γνώρισμά της, αφού ή ψυχή γι' αυτόν ταυτίζεται με το είδος και όχι με την ὕλη⁴⁰. Και ή διαφορά των δύο αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἔγκειται ἀκριβῶς στὸ ὅτι ή μία εἶναι σωματική (ὕλική) και ή ἄλλη ἀσώματη (πνευματική) ὡς πρὸς τὸ εἶναι (οὐσία) τους ὅσο κι ἂν ή ὕπαρξη της μιᾶς προϋποθέτει και μάλιστα ἀναγκαῖα τὴν ὕπαρξη της ἄλλης⁴¹. Ἡ ψυχή λοιπόν —σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη— πὸν διαφοροποιεῖ τὰ σώματα σὲ ἔμψυχα και ἄψυχα⁴², δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ή ἴδια κάτι τὸ σωματικό, γιατί ή ψυχή εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πὸν κάνει τὸ ἔμψυχο σῶμα νὰ εἶναι τέτοιο: «τοιόνδε», νὰ ἔχει δηλαδὴ ζωὴ⁴³ πὸν ἐκφράζεται εἴτε ὡς κίνηση, σ' ὁποιαδήποτε μορφή της⁴⁴, εἴτε ὡς αἴσθησις και νόησις⁴⁵.

Ἄν πάλι δεχτοῦμε —συνεχίζει τὴν ἐπιχειρηματολογία του ἐναντίον τῆς αὐτοκίνησης τῆς ψυχῆς ὁ Ἀριστοτέλης— ὅτι ἀπὸ τὴν ἴδια της τῆ φύσει εἶναι ή ψυχή αὐτοκίνητη, τότε θὰ πρέπει, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη πάντοτε, νὰ εἶναι δυνατὴ και ή βίαιη κίνησή της σύμφωνα με τὴν ἴδια πάντα φυσική νομοτέλεια πὸν ἰσχύει τόσο γιὰ τὴν κίνηση ὅσο και γιὰ τὸ σύνδρομό της, τὴν ἡρεμία. Γιατί δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο οὔτε και νὰ φανταστεῖ κανεὶς ποιὲς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι οἱ βίαιες κινήσεις και καταστάσεις ἡρεμίας τῆς ψυχῆς⁴⁶. Ἄν λοιπόν δὲν εἶναι διανοητὴ ή βίαιη κίνηση τῆς ψυχῆς τότε,

39. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 1, 412a 17: «οὐκ ἂν εἴη (τὸ) σῶμα ή ψυχή», B 1, 414a 18-21.

40. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 1, 412a 19-21. Πβ. *Μετ.* Z 11, 1037a 28-30, Z 17, 1041b 7-9, 25-28, H 2, 1043a 2-3, H 3, 1043b 13-14, H 6, 1045a 31-33, κ.ά.

41. Ὑλὴ και εἶδος συνυπάρχουν στὸν Ἀριστοτέλη ἀχώριστα. Ἐφόσον δηλαδὴ μιλάμε γιὰ ὄντα και πράγματα τοῦ κόσμου τούτου δὲν ὑπάρχει ὕλὴ χωρὶς εἶδος οὔτε εἶδος χωρὶς ὕλὴ. Γι' αὐτὸ και τὴν ψυχή τὴ χαρακτηρίζει ὡς «εἶδος ἐνόν» (*Μετ.* Z 11, 1037a 29), ἥτοι «εἶδος ἐνυλόν» (Ἀλεξ. Ἀφροδ. *Περὶ Ψυχῆς* 16.2). Τὴ διαλεκτική αὐτὴ σχέση ὕλης και εἶδους στὸν Ἀριστοτέλη μᾶς ἐκφράζει ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιέας, ὁ μεγαλύτερος Ἑλληνας ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλη, πολὺ εὐστοχα στὴν ἐξῆς συνοπτική διατύπωση: «οὐ μόνον δὲ τὴν τοιαύτην (sc. τὴν κυρίως ὕλην) ἀδύνατον αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ὑποστῆναι, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν αὐτῇ γινόμενον εἶδος» (*Περὶ Ψυχῆς* 4.20-21). Πβ. ἀκόμη Ἀριστ. *Φυσ.* Δ 2, 22-23 και Δ 9, 217a 24-25.

42. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 1, 412a 16-17 και Ἀλεξ. Ἀφροδ. *Περὶ Ψυχῆς* 102. 27-29, 102. 18-20, 6.28-7. 3, 9. 12, 15. 29 και 14. 19-20, και Ἀριστ. *Μετ.* H 2, 1043a 2 κ.ἐξ. κ.ά.

43. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 1, 412a 16-17.

44. Τὰ εἶδη τῆς κίνησης εἶναι τέσσερα: «φορά», «ἀλλοιώσις», «φθίσις», «αὔξησης». Ἡ πρώτη ἀπ' αὐτὲς εἶναι και ή πρωταρχική. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 12-16.

45. Βλ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 2, 413a 23-25 και 414a 12-14.

46. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 22-27.

συμπεραίνει ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε ἡ φυσικὴ αὐτοκίνηση τῆς ψυχῆς, γιατί ἡ σύνδεση τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν κίνησης εἶναι γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀλληλένδετη, ὅπως ἐξηγεῖ στὰ *Φυσικά* του⁴⁷. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἔχουμε βίαιες⁴⁸ κινήσεις τῆς ψυχῆς, ὅπως π.χ. εἶναι ὅλες ἐκεῖνες ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἰσχυροὺς ἐρεθισμοὺς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μας καὶ μάλιστα ὅταν λόγῳ τῆς ἔντασης τοῦ ἐρεθίσματος (π. χ. ἰσχυρότατοι ἤχοι) καταστρέφονται τὰ αἰσθητήρια ὄργανα τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ συνέπεια οἱ ἀντίστοιχες λειτουργίες τῶν αἰσθήσεων, γιατί ἀνάμεσα στὶς ἐπιμέρους αἰσθητικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ στὰ οἰκεῖα αἰσθητήρια ὄργανά τους ὑπάρχει μιὰ αὐστηρὰ ἀναλογικὴ, ἀρμονικὴ καὶ σκόπιμη ὄχι ὅμως καὶ αἰτιοκρατικὴ σχέση. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς δὲν νοεῖται ἀπλῶς ὡς «εἶδος» ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς «λόγος»⁴⁹. Ἡ αἴσθηση ὅμως, τουτέστιν ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι «λόγος» μόνον στὴ σχέση της μὲ τὰ σωματικὰ της ὄργανα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτήν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση καὶ τὴ δομὴ της, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος μεσότητος σχετικὰ μὲ τὶς αἰσθητικὲς ἀντιθέσεις τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ποὺ προσδιορίζουν τὴν κάθε μία ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις: «ὡς τῆς αἰσθήσεως οἷον μεσότητός τινος οὔσης τῆς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐναντιώσεως»⁵⁰.

Ὅσο ὅμως κατηγορηματικὸς κι ἂν παρουσιάζεται ὁ Ἀριστοτέλης στήν κριτικὴ του ἐναντίον τῆς αὐτοκίνησης τῆς ψυχῆς — ποὺ στρέφεται τόσο κατὰ τῶν Προσωκρατικῶν ὅσο καὶ κατὰ τοῦ Πλάτωνα, ἐνῶ ἡ κριτικὴ κατὰ τῆς σωματικότητας τῆς ψυχῆς στρέφεται φυσικὰ μόνο κατὰ τῶν Προσωκρατικῶν — στήν πραγματικότητα ἀποδίδει καὶ ὁ ἴδιος κάποια μορφή αὐτοκίνησης στήν ψυχὴ, ἀφοῦ οὔτε οἱ ψυχικὲς λειτουργίες τῆς αἴσθησης καὶ τῆς φαντασίας⁵¹ οὔτε ἐκεῖνη τῆς νόησης ἐξηγοῦνται χωρὶς τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ἐσωτερικῆς καὶ ὀργανικῆς κίνησης τῆς ψυχῆς, γιατί ὅλες αὐτὲς οἱ λειτουργίες ὡς ἐνεργητικὲς καταστάσεις προϋποθέτουν τὴ μετάβασή τους ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς δυνατότητας, τοῦ «δυνάμει» σύμφωνα μὲ τὴ γλώσσα τοῦ Ἀριστοτέλη, στήν κατάσταση τῆς ἐνέργειας, τοῦ «ἐνεργείᾳ». Ἔτσι ἡ αἴσθηση μιᾶς αἰσθητικῆς ποιότητας ἐνὸς αἰσθητοῦ ἀντικειμένου προϋποθέτει ἐκτὸς βέβαια

47. Πβ Δ 8, 215a 1 κ.ἐξ.

48. Καὶ εἶναι ἀκόμη βίαιες, γιατί οὐσιαστικὰ ὅλες οἱ αἰσθητικὲς λειτουργίες τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι βουλευτικὲς, δηλαδὴ ἐλεύθερες, ἐνέργειες τῆς ψυχῆς. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 417b 24-26.

49. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 12, 424a 26-31. Πβ. καὶ Γ 2, 426a 29-31, 426b 3, καὶ J. De Vries, *Materie und Geist*, Salzburg - München 1970, σελ. 92-93 καὶ 97.

50. Ἀριστ. *Περὶ ψυχῆς* B 11, 424a 4-5.

51. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* Γ 3, 428b 11-13.

ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ τῆς αἰσθητικῆς ποιότητας —γιατὶ δὲν ὑπάρχει αἴσθησις χωρὶς αἰσθητά⁵²— τὴν ἐνεργοποίησιν τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν αὐτόματη ἐσωτερικὴ μετάβασις ἀπὸ τὸ «δυνάμει» στὸ «ἐνεργείᾳ». Μιὰ μετάβασις ποὺ δὲν ἔχει φυσικὰ καμιά σχέσιν μὲ κάποια τοπικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἶναι στὸν Ἀριστοτέλη ἀσώματη, παρὰ εἶναι μιὰ σύμφυτη μὲ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς λειτουργικὴ ἐνέργεια τελείωσης τῆς ἰδίας τῆς ψυχῆς. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρόκειται ἐδῶ, παρατηρεῖ εὐστοχα ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰ κάποια ἀλλοίωσις, ὅπως πολλοὶ νομίζουν⁵³, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ γιὰ αὐτοπραγμάτωσιν (ἐνεργοποίησιν) καὶ αὐτοτελείωσιν: «σωτηρία μᾶλλον»⁵⁴ τῆς ἰδίας τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς, ποὺ πρὶν ἀπὸ κάθε τέτοια αὐτοπραγμάτωσις ὑπάρχει καὶ νοεῖται ὡς ἕξις καὶ δύναμις νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ σύμφωνα μὲ μιὰ τελολογικὴ νομοτέλεια μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ πραγματικὰ γίνεταί⁵⁵ κάθε φορὰ ποὺ πληρώνονται ὀρισμένοι ὅροι, ὅπως εἶναι στὴν περίπτωσιν τῆς αἴσθησις ἡ παρουσία τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθητικῶν ποιοτήτων καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ δυνατότητα πρόσληψής τους ποὺ π.χ. γιὰ τὰ χρώματα εἶναι τὸ φῶς. Ἡ αἰσθητικὴ αὕτη πρόσληψις ἀπὸ μέρους τῆς ψυχῆς σημαίνει μιὰ ἐξομοίωσιν καὶ ταύτισιν τοῦ αἰσθητικοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ αἰσθητικὸ ἀντικείμενον, ὅχι βέβαια ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶναι τους παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειά τους: «ἡ δὲ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ τῆς αἰσθήσεως ἡ αὕτη μὲν ἐστὶ καὶ μία, τό δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς»⁵⁶. Πρόκειται δηλαδὴ ἐδῶ γιὰ τὴν ταύτισιν τῆς ἐνέργειας τοῦ αἰσθητοῦ καὶ συγκεκριμένα μιᾶς αἰσθητικῆς ποιότητάς του, καὶ μάλιστα καθόσον αὕτη ἐπιδρα (ἐρεθίζει) πάνω στὴν ἀντίστοιχην αἴσθησιν τοῦ αἰσθητικοῦ ὑποκειμένου, μὲ τὴν ἐνέργειαν (= ἀντίδρασιν) τῆς αἴσθησις τοῦ ἐνλόγῳ ὑποκειμένου, δηλαδὴ μὲ τὴν ἐνεργοποιημένη αἰσθητικὴν του δύναμιν, περιεχόμενον τῆς

52. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 417b 24-26. Πβ. ἀκόμη *Μετ.* Γ 5, 1010b 33-1011a 2.

53. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 416b 34-35: «δοκεῖ γὰρ ἀλλοιώσεις τις εἶναι».

54. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 417b 3.

55. Πρόκειται γιὰ τὴ γνωστὴ θέσιν τοῦ Ἀριστοτέλη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ τελείωσις μιᾶς ψυχικῆς δυνάμεως (=δυνατότητας) καὶ κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ἴδιου τοῦ φορέα τῆς πετυχαίνεται μὲ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερην ἐνεργοποίησιν αὐτῆς τῆς δυνάμεως. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 417b 3-7: «τὸ δὲ (sc. ἕτερον πάσχειν) σωτηρία μᾶλλον τοῦ δυνάμει ὄντος ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος, καὶ ὁμοίου οὕτως ὡς δύνამις ἔχει πρὸς ἐντελέχειαν. θεωροῦν γὰρ γίνεται τὸ ἔχον τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἢ οὐκ ἔστιν ἀλλοιοῦσθαι (εἰς αὐτὸ γὰρ ἢ ἐπίδοσις καὶ εἰς ἐντελέχειαν) ἢ ἕτερον γένος ἀλλοιώσεως». Ἡ τελείωσις λοιπὸν ἐνὸς ὄντος ἢ μιᾶς «δυνάμεως» του, ἢ λεγόμενῃ ἐντελέχειᾳ, εἶναι αὐτοτελείωσις: «ἐπίδοσις εἰς αὐτὸ» ποὺ γίνεται μὲ τὴν ἐνεργοποίησιν τῶν φυσικῶν του δυνάμεων καὶ ἑξέων. Ἐτσι π.χ. ὁ οἰκοδόμος γίνεται τελειότερος ἀσκώντας (ἐνεργώντας) τὴν οἰκοδομικὴν του τέχνην (βλ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* B 5, 417a 2-16).

56. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* Γ 2, 425b 26-27.

ὁποίας εἶναι ἢ μᾶλλον γίνεται ἡ αἰσθητικὴ ποιότητα, γιὰ τὴν ὁποία κάθε φορά πρόκειται. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ταύτιση, ἡ ὁποία, ὅπως εἶπαμε, δὲν εἶναι παρὰ μόνο σχετική, ἀφοῦ δὲν συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ εἶναι τῶν ταυτιζομένων. Ὅσο λοιπὸν κι ἂν αὐτὴ ἡ ἐντελεχειακὴ ἐνέργεια αὐτο-τελείωσης τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς καθόλου, δὲν εἶναι ἀπροϋπόθετη, ἀφοῦ τὸ πρῶτον κινεῖν εἶναι τὸ ἐξωτερικὸ ἐρέθισμα μιᾶς αἰσθητικῆς ποιότητας, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος αὐτο-κίνησης, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ στὴν περίπτωσή αὐτὴ δὲν ἀντιδρᾷ ἀπλῶς καὶ μόνο παθητικὰ ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐνεργητικὰ, γιὰτὶ ἡ ἐνεργοποίησή της εἶναι ἐσωτερικὴ, ἀβίαστη, ἄμεση, αὐτόματη καὶ τελολογική. Αὐτὸ φαίνεται πολὺ καθαρότερα στὴν περίπτωσή τῆς φαντασίας καὶ κυρίως τῆς νόησης ὅπου ἀκριβῶς ἀπουσιάζει —τουλάχιστον ἄμεσα— μιὰ ἐξωτερικὴ κινεῖσα ἀρχή. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν μπορούμε ἐδῶ νὰ μιᾶμε γιὰ κίνηση μὲ τὴ συνήθη σημασία τῆς λέξης παρὰ μόνο γιὰ ἐνέργεια, γι' αὐτὸ καὶ ἐμμένει στὴν ἄποψή του νὰ θεωρεῖ τὴν ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ἀκίνητη. Βέβαια ἡ κίνηση εἶναι μορφή ἐνέργειας⁵⁷, γιὰτὶ χωρὶς ἐνέργεια δὲν ὑπάρχει κίνηση. Εἶναι ὁμως δυνατό νὰ ἔχουμε ἐνέργεια χωρὶς κίνηση. Ἡ πρώτη εἶναι κίνηση ἀτελής⁵⁸, γιὰτὶ γίνεται χάριν ἐνὸς σκοποῦ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται ἔξω ἀπ' αὐτήν. Μὲ τὴν ἐπίτευξή τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖο ὑπηρετεῖ, παύει νὰ ὑπάρχει, καθότι δὲν ἔχει πλέον λόγο ὑπαρξῆς. Ἀντίθετα, ἡ ἐνέργεια ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ σκοπὸ της, γιὰτὶ τὸν ἐμπεριέχει, «ἢ δὲ ἐνέργεια τὸ ἔργον»⁵⁹, δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ συνοδεύεται ἀπὸ κίνηση. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ καθαρὲς μορφὲς ἐνέργειας. Τέτοιες εἶναι τὸ «ὄρᾶν»⁶⁰, τὸ «φρονεῖν», τὸ «εὐδαιμονεῖν»⁶⁰ καὶ κυρίως τὸ «νοεῖν»⁶⁰, γιὰτὶ σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἡ ἐνέργεια εἶναι αὐτοσκοπὸς ποὺ συνιστᾷ μιὰ τελειότητα καθ' ἑαυτήν, ἀνεξάρτητα δηλαδὴ ἂν σχετικὰ μὲ κάποια ἄλλη ἐνέργεια π.χ. τὸ ἔσχατο ἀγαθὸ (τὸ εὐδαιμονεῖν) μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀποτελεῖ μέσο. Ἐτσι τὸ ὄρᾶν π.χ. συνιστᾷ σὲ κάθε χρονικὴ στιγμή τῆς διάρκειάς του μιὰ τελειότητα, ἐνῶ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο π.χ. μὲ τὸ μανθάνειν⁶¹, γιὰ τὸ ὁποῖο τελειότητα εἶναι μόνο ἡ μάθηση, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διαδικασίας τοῦ μανθάνειν.

Ὁ λόγος ποὺ κάνει τὸν Ἀριστοτέλη νὰ ἀπορρίπτει τόσο κατηγορηματικὰ τὴν αὐτοκίνηση τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ἀντίληψή του ὅτι αὐτὴ ὁδηγεῖ καὶ μάλιστα κατ' ἀνάγκην στὴ σωματικότητα τῆς ψυχῆς. Ἡ σύνδεση ὁμως αὐτὴ

57. Πβ. Ἀριστ. *Φυσ.* Γ 2, 201b 31-32: «ἢ τε κίνησις ἐνέργεια μὲν εἶναι τις δοκεῖ, ἀτελής δέ».

58. Ἐν. ἀν.

59. Ἀριστ. *Μετ.* Θ 8, 1050a 21-22.

60. Πβ. Ἀριστ. *Μετ.* Θ 6.

61. Ἐν. ἀν.

δέν είναι αναγκαία. Ἀντίθετα αναγκαία συνέπεια τῆς ἀποδοχῆς μιᾶς ψυχῆς σωματικῆς εἶναι ἡ αὐτοκίνησή της, γιατί, γιὰ νὰ μπορεῖ κάτι σωματικό νὰ κινεῖ κάτι ἐπίσης σωματικό, πρέπει τὸ ἴδιο νὰ κινεῖται ἀπὸ μόνο του. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατο. Γιατὶ ἂν αὐτὸ ἀλήθευε, τότε θὰ ἔπρεπε ὅλα τὰ φυσικὰ σώματα νὰ εἶναι αὐτο-κίνητα! Ἄρα ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἄτοπος. Δέν εἶναι ὅμως καθόλου ἀδύνατη ἡ αὐτοκίνηση τῆς ἀσώματης ψυχῆς. Γι' αὐτὸ ἡ ἀδιαφοροποίητη⁶² κριτικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη ἐναντίον τόσο τῶν Προσωκρατικῶν ὅσο καὶ τοῦ Πλάτωνα εἶναι καὶ ὑπερβολικὴ καὶ ἄδικη, ὅταν χαρακτηρίζει τὴν αὐτοκίνηση γενικὰ ψευδὴ καὶ ἀδύνατη⁶³, ἐνῶ ἀληθὲς εἶναι μόνο ὅτι «οὐκ ἀναγκαῖον τὸ κινεῖν καὶ αὐτὸ κινεῖσθαι»⁶⁴. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι εἶναι κάλλιστα δυνατὴ ἡ αὐτοκίνηση τῆς ἀσώματης ψυχῆς (Πλάτωνας). Ὅσο γιὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀριστοτέλη —ὅτι ἡ αὐτοκίνηση τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν οὐσία της, θὰ σήμαινε «ἐκστασιν⁶⁵ ἐκ τῆς οὐσίας»⁶⁵ της, ἥτοι μιὰ ρευστότητα τῆς οὐσίας της, ἐντελῶς βέβαια ἀσυμβίβαστη μὲ τὴ συνείδηση τῆς ταυτότητας ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπο— δέν εὐσταθεῖ στὴ γενικὴ του τουλάχιστον διατύπωση, γιατί δέν ἀφορᾷ τὰ ἀσώματα καὶ πνευματικὰ παρὰ μόνο τὰ ὑλικά πράγματα. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀναφέρει ὁ Θεμιστιος γιὰ ἐνίσχυση τῆς ἁποψῆς τοῦ Ἀριστοτέλη ἀναφέρονται —ἀναγκαστικὰ ἄλλωστε— ὅλα σὲ ὑλικά πράγματα: φλόγα, ἄνεμοι, ποταμοί⁶⁶. Ἄν καὶ ἐδῶ δὲ μεταβάλλεται τὸ κινούμενον ὡς πρὸς τὴν οὐσία καθ' ἑαυτὴν παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας του.

Καὶ ἐπιστρέφοντας τώρα στὸν Πλατωνικὸ ὁρισμὸ τῆς ψυχῆς: «τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν» πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς δέν μᾶς ἀποκαλύπτει βέβαια τί εἶναι ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν οὐσία της παρὰ ἐκφράζει μόνο ἓνα ὅπως-δήποτε θεμελιῶδες γνώρισμά της, γιατί ἡ κίνηση εἴτε ἔχει σχέση μὲ τίς λειτουργίες τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς εἴτε μὲ ἐκεῖνες τῆς αἴσθησης καὶ τῆς νόησης, ὅποτε πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἐνέργεια, εἴτε μὲ τὴν κατὰ τόπον κίνηση καὶ στάση ἀποτελεῖ βέβαια πάντοτε ὅρο ὅλων αὐτῶν τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀποδίδει ἐννοιολογικὰ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς ὅσο κι ἂν οἱ λειτουργίες αὐτὲς ἐκφράζουν ὅπως-δήποτε τὴν οὐσία της. Ζωὴ καὶ αὐτοκίνηση (ἐνέργεια) εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα τὰ δύο κύρια γνωρίσματα τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν σὲ ἓνα, γιατί καὶ ἡ ζωὴ δέν εἶναι παρὰ αὐτοκίνηση, τουτέστιν ἐνέργεια. Χωρὶς ψυχὴ δέν ὑπάρχει ζωὴ· αὕτὴ εἶναι

62. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 26 κ.ἐξ.

63. Πβ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 405b 31 κ.ἐξ.

64. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406a 3.

65. Πβ. Ἀριστ. *Περὶ Ψυχῆς* A 3, 406b 12-13.

66. Πβ. Θεμιστ. *Περὶ Ψυχῆς* 18. 7-28.

ή ἀρχή της ζωῆς, εἶναι «αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος»⁶⁷. Γι' αὐτὸ ὅ,τι κυριέψει ἡ ζωὴ τὸ ζωοποιεῖ⁶⁸. Κι αὐτό, δηλαδή ἡ ζωὴ, εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ὀργανικὴ, αὐτοδύναμη καὶ δημιουργικὴ κίνηση τῆς ψυχῆς καὶ στὴν κίνηση τὴν τυφλὴ καὶ μηχανικὴ.

Ὅτι οὔτε ὁ ὁρισμὸς τῆς κίνησης⁶⁹ οὔτε ὁποιοσδήποτε ἄλλος μπορεῖ νὰ ἀποδώσει τὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς στὴν οὐσία της αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ Πλάτωνας πολὺ καλὰ καὶ τὸ διατυπώνει ξεκάθαρα στὸ *Φαῖδρο* του, ὅταν λέει: «τί πραγματικὰ εἶναι ἡ ψυχὴ στὴν οὐσία της αὐτὸ χρειάζεται θεϊκὴ καὶ μακρόλογη περιγραφή· μὲ τί πράγμα ὅμως μοιάζει, γι' αὐτὸ ἀρκεῖ καὶ μιὰ ἀνθρώπινη καὶ σύντομη περιγραφή»⁷⁰. Ἐδῶ ὁ Πλάτωνας διακρίνει ἀνάμεσα στὴ βαθύτερη οὐσία τῆς ψυχῆς ποὺ δὲν εἶναι προσιτὴ στὴ γνωστικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴν ψυχὴ στὴν ἐμπειρικὴ καὶ φαινομενολογικὴ της θεώρηση. Κι ἀφοῦ ἡ βαθύτερη γνώση τῆς οὐσίας της δὲν μπορεῖ νὰ ὑποταχτεῖ στίς διαλεκτικὲς κατηγορίες τοῦ ἀνθρώπου δὲ μένει τίποτε ἄλλο στὸν Πλάτωνα παρὰ ἡ μυθικὴ καὶ ἀλληγορικὴ προσέγγιση τοῦ ὑπερβατικοῦ λόγου τῆς ψυχῆς. Ἐτσι παριστάνει τὴν ψυχὴ μὲ ἄρμα ποὺ τὸ σύρουν δύο φτερωτὰ ἄλογα (θυμὸς καὶ ἐπιθυμητικόν) καὶ τὰ ὀδηγεῖ ἡνίοχος (νοῦς)⁷¹. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ, χωρὶς φυσικὰ νὰ μᾶς δίνει ἀπάντηση στὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, φωτίζει παραστατικὰ ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες πτυχές του. Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα προβάλλονται *συχρόνως* ἡ ἐνότητα καὶ ἡ πολλότητα, ἡ μία οὐσία καὶ οἱ πολλὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ τὸ *ἓνα* ἄρμα τὸ συναποτελοῦν δύο ἄλογα καὶ *ἓνας* ἡνίοχος. Καὶ ἔτσι ἔχουμε μιὰ ἀπάντηση στὸ γνωστὸ πρόβλημα τῆς ἀπλότητος ἢ συνθετότητας τῆς Πλατωνικῆς ψυχῆς. Βέβαια ἡ ἀπάντηση τοῦ *Φαίδρου* δὲν λύνει τὸ πρόβλημα, γιατί ἡ συσχέτισή της μὲ ἐκείνη κυρίως τοῦ *Φαίδωνα* ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τῆς *Πολιτείας* δημιουργεῖ πρόβλημα ἀντίφασης ἢ ἔστω συμφωνίας ἢ ἀσυμφωνίας. Ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμα περιοριστοῦμε στὸ *Φαῖδρο* πάλι δὲν ἔχουμε σύμπτωση ἀπόψεων καὶ ἐρμηνειῶν, ἀφοῦ πολλοὶ μελετητές του δέχονται ὅτι ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ *Φαίδρου* δὲν μποροῦμε νὰ ἐξαγάγουμε σοβαρὰ συμπεράσματα γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνα. Ἐτσι π.χ. ὁ Wilamowitz ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ περίπλο-

67. Πλάτ. *Φαίδ.* 106d 5-6.

68. Πλάτ. *Φαίδ.* 105d 3-4.

69. Γιατί, ἀφοῦ ἔχει περατώσει τὸ λόγο γιὰ τὴν αὐτοκίνηση τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κατὰ τὴ γνώμη του καὶ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀθανασίας της, καταπιάνεται μὲ τὸ θέμα τῆς οὐσίας της: «Περὶ μὲν οὖν ἀθανασίας αὐτῆς (sc. τῆς ψυχῆς) ἱκανῶς· περὶ δὲ τῆς ιδέας αὐτῆς ὧδε λεκτέον» (*Φαίδρ.* 246a 3-4). Ἡ αὐτοκίνηση λοιπὸν καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελοῦν γνωρίσματα τῆς οὐσίας της, δὲ μᾶς λένε ὅμως τί εἶναι ἡ οὐσία της καθ' ἑαυτήν.

70. 246a 4-6.

71. *Φαίδρ.* 246a 5-6. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τὴν πρωτοβρίσκουμε στὸν Παρμενίδη (H. Diels - W. Kranz, *Fr. d. Vors.* I, B 1).

κη εἰκόνα τοῦ ἄρματος τῆς ψυχῆς μὲ τὰ δύο διαφορετικῆς ψυχικῆς κατάστασης ἄλογα ἐπινοήθηκε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῆς ψυχῆς ὅσο αὐτὴ εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα»⁷² καὶ κατὰ συνέπεια ἡ τριαδικότητα τῆς ψυχῆς στὸ στάδιο τῆς προϋπαρξῆς καθὼς καὶ σ' ἐκεῖνο μετὰ τὸ θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ παρὰ ὡς «μυθολογικὸ παρακολούθημα»: «Mythologisches Anhängsel»⁷³. Λανθάνουσες ἀντιφάσεις στὴ μυθικὴ περιγραφή τῆς ψυχῆς τοῦ *Φαῖδρου* βλέπει καὶ ὁ H. Siebeck⁷⁴. Ὅσοι ὅμως βλέπουν ἐδῶ τέτοιες ἀντιφάσεις ξεχνοῦν προφανῶς ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ κρίνουμε τὸ μῦθο μὲ τὰ μέτρα τοῦ λόγου, γιὰτὶ ἀπλούστατα ὁ μῦθος δὲν εἶναι λόγος ἀλλὰ ἡ παραπληρωματικὴ καὶ συγχρόνως μεταλογικὴ διάσταση τῆς ψυχῆς, ἡ ὑπέρβαση τοῦ λόγου γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ λογικὰ ἀνέκφραστου, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποία πασχίζει νὰ προσεγγίσει μυθικὰ ὁ Πλάτωνας στὸ *Φαῖδρο* του, ἀφοῦ δὲν τοῦ μένει ἄλλος δρόμος. Ἐτσι, ἐνῶ ὁ μῦθος δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀντιφατικὸς μολαταῦτα δὲν ὑπακούει ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ φύση στὰ ἄκαμπτα σχήματα τοῦ καθαροῦ λόγου, γιὰτὶ κάτι τέτοιο θὰ ἀποτελοῦσε αὐτοαναίρεση τῆς οὐσίας του, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μεταλογικὴ του φύση νὰ φαίνεται συχνὰ ἀντι-φατικὴ, ἐνῶ εἶναι μόνο «ἀντιλογικὴ», καθότι ἀντιμάχεται τὸ λόγο χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸν ἀναιρεῖ. Γιὰτὶ τὸν ἀντιμάχεται διαλεκτικὰ, τουτέστιν δημιουργικὰ, καθὼς τὸν συμπληρώνει μόνο καὶ δὲν τὸν καταργεῖ· τὸν ὑπερβαίνει καὶ δὲν τὸν ὑποκαθιστᾷ· τὸν γονιμοποιεῖ καὶ δὲν τὸν διαστρεβλώνει. Γιὰτὶ ὁ μῦθος περιριχωρεῖ τὸ λόγο χωρὶς φυσικὰ νὰ εἶναι δυνατὸν καὶ τὸ ἀντίστροφο. Γιὰτὶ καὶ ὁ μῦθος εἶναι λόγος, ἀλλὰ λόγος ὑπερβατικός. Πέρα ὅμως ἀπὸ κάθε διαλεκτικὴ τους ἀντίθεση ἔχουν κοινὴ τὴν ἀρχὴ καὶ κοινὸ τὸ «τέλος», ἀφοῦ εἶναι καὶ τὰ δύο δυνάμεις τῆς ἴδιας ψυχῆς καὶ στοχεύουν τόσο τὸ ἓνα ὅσο καὶ τὸ ἄλλο τὴν ἴδια ἀλήθεια: τὴ γνώση τῆς ἀληθινῆς φύσης τῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ μῦθος ἀποτελεῖ διαλεκτικὴ ὑπέρβαση τοῦ λόγου, προσφέρεται περισσότερο γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ ὑπερβατικοῦ λόγου τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ ἡ τέλεια κατανόησή του προϋποθέτει μιὰ θεϊκὴ περιγραφή, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἄστοχη ἡ παρατήρηση τοῦ A. Graeser, ὅτι «ἡ ἀντίθεση λόγου καὶ μῦθου (οἷον μὲν ἐστὶ — ὧ δ' ἔοικεν) ἔχει προφανῶς μόνο μεθοδολογικὴ σημασία»⁷⁵, γιὰτὶ κατὰ τὴ γνώμη του ἡ διαλεκτικὴ γνώση τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ἀδύνατη στὸν ἄνθρωπο. Ἡ

72. U.V. Wilamowitz - Moellendorf, *Platon. I Leben und Werke*, Berlin 1919, σελ. 467.

73. Τοῦ ἴδιου, ἔν. ἀν. σελ. 37. Πρβλ. L. Robin, *La théorie platonicienne de l'amour*, Paris 1933, σελ. 159.

74. *Geschichte der Psychologie* I, 1, Gotha 1880, σελ. 262.

75. *Probleme der platonischen Seelenteilungslehre* (Zetemata 47, 1969), München 1969, σελ. 42.

ἄποψή του αὐτὴ στηρίζεται σὲ παρερμηνεία μιᾶς παράλληλης περικοπῆς τοῦ *Φαίδρου* ὅπου ἀσφαλῶς δὲν ταυτίζεται ἡ «θεία διήγησις»⁷⁶, μὲ τὴ διαλεκτική, δηλαδή τὴν «ἀνθρωπίνην (sc. διήγησιν)»⁷⁷, ἐπειδὴ ἀπλῶς καὶ μόνο —ὅπως προφανῶς νομίζει ὁ A. Graeser— τόσο ἡ μία ὅσο καὶ ἡ ἄλλη χαρακτηρίζονται —ὄχι ὁμως στὴν ἴδια συνάφεια— ὡς μακρόλογες⁷⁸. Γιὰ τὶς περιορισμένες δυνατότητες τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δύναμης, δηλαδή τῆς διαλεκτικῆς, εἴτε αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνθρωπίνη καὶ ἐλάττων (sc. διήγησις)»⁷⁹, εἴτε ὡς «μακρὰ περίοδος»⁸⁰, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς δυνατότητες τῆς «θείας καὶ μακρᾶς διηγήσεως»⁸¹, δὲν ἀφήνει ὁ Πλάτωνας κανένα περιθώριο ἀμφιβολίας⁸².

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὰ ἐπιμέρους σημεῖα τοῦ μύθου ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ σχέση τῶν τριῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μεταξύ τους. Ἡ σχέση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀρμονική, γιατί πρόκειται γιὰ διαφορετικῆς ποιότητας δυνάμεις - μέρη. Ἔτσι, τὰ φτερωτὰ ἄλογα ποὺ σέρνουν τὸ ἄρμα δὲν εἶναι καὶ τὰ δύο καλὰ, ὅπως συμβαίνει μὲ ἐκεῖνα τῶν θεϊκῶν ἀρμάτων⁸³. Καὶ πολλὲς φορὲς συμβαίνει νὰ εἶναι κακὸ ὄχι μόνο τὸ —οὕτως ἢ ἄλλως— ἓνα ἄλογο, μὲ τὸ ὁποῖο ὅπως-δήποτε ἔχει προβλήματα ὁ ἡνίοχος - νοῦς⁸⁴, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴ φθοροποιὸ ἐπίδραση τῶν σωματικῶν ροπῶν καὶ παθῶν μολύνονται καὶ φθείρονται καὶ τὸ ἄλλο ἄλογο καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ ἡνίοχος, τουτέστιν ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς⁸⁵, μὲ ἀποτέλεσμα ὅλη ἡ ψυχὴ νὰ προσκολλιέται στὸ σῶμα καὶ τὶς ἡδονές του καὶ ἀποπροσανατολισμένη πλέον νὰ νομίζει γιὰ ἀληθινὰ τὰ σωματικά, καὶ ἔτσι ἀπὸ τὴ στενὴ συναναστροφή της μὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀφοσίωσή της σ' αὐτὸ νὰ συμπορεύεται καὶ νὰ ἐξομοιώνεται μὲ τὸ σῶμα καὶ νὰ γίνεται σχεδὸν ἓνα μ' αὐτό: «σωματοειδής»⁸⁶.

76. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246a 4-5.

77. Ἔν. ἀν. 246a 5.

78. Πβ. ἔν. ἀν. 246a 5 καὶ 274a 2.

79. Πβ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246a 5-6.

80. Ἔν. ἀν. 274a 2.

81. Ἔν. ἀν. 246a 4-5.

82. Πβ. ἔν. ἀν. 273e 3-4. Στὴ χρῆση τῶν προσδιορισμῶν τῶν δύο γνωστικῶν δυνατοτήτων μὲ τὰ ἐπίθετα «μακρὸς» καὶ «ἐλάττων» δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ ἰδιαίτερη σημασία, καθότι δὲν χαρακτηρίζουν τὴν οὐσία τῶν προσδιοριζομένων (βλ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246a 6 καὶ 274a 2).

83. Πβ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246a 7-b 3.

84. Πβ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246b 4.

85. Πβ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246e, 248b, *Φαίδ.* 81b, c, e. Μολαταῦτα ἡ διαφορετικὴ τους ποιότητα καὶ στάση ποὺ ἐκφράζεται παραστατικὰ μὲ τὴν εἰκόνα τῆς διαφορετικῆς τους τροφῆς, ἀφοῦ ὁ ἡνίοχος τρέφεται μὲ πνευματικὴ τροφή, ἐνῶ τὰ φτερωτὰ ἄλογα μὲ ἀμβροσία καὶ νέκταρ (βλ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 247d 1-e 6), τὰ χαρακτηρίζει πάντοτε.

86. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 81b καὶ 81c 4-6.

Ἡ ποιοτική διαφορὰ τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν εἶναι ἐπίσης μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀποκάλυψη τοῦ μύθου τοῦ *Φαῖδρου*, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουμε τρεῖς κατηγορίες ψυχῶν. Οἱ ψυχὲς τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι ἐκεῖνες ποὺ πέτυχαν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐξομοίωσή τους μὲ τὸ Θεό. Ὁ ἡνίοχος τοῦ ἄρματος αὐτῶν τῶν ψυχῶν ὑψώνει τὸ κεφάλι του — ἢ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι δηλωτικὴ τῆς ὑπερέντασης ποὺ ἀπαιτεῖται, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ δεῖ ὅσο γίνεται περισσότερο καὶ καθαρότερα— πρὸς τὸν ὑπερουράνιο τόπο: «εἰς τὸν ἔξω (sc. τοῦ οὐρανοῦ) τόπον»⁸⁷ καὶ κάνει τὸ κυκλογύρισμα μαζὶ μὲ τὸ Θεὸ (τὰ ἔμψυχα οὐράνια σώματα)⁸⁸ καὶ προσπαθεῖ νὰ θεασθεῖ τὸ πλήρωμα τοῦ ὑπερουράνιου τόπου, τίς ιδέες, τὴν ιδέα τῆς δικαιοσύνης, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς γνώσης⁸⁹, καὶ νὰ κορέσει ἔτσι τὸν ἀσίγαστο πόθο του. Τὸν πόθο του καὶ τὸ πάθος του γιὰ γνώση καὶ ἀρετὴ. Τὸ πάθος του νὰ γνωρίσει τὴν ἀλήθεια ὅλη καὶ γιὰ ὅλα⁹⁰. Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρόκειται ἐδῶ κατὰ βάθος. Καὶ εἶναι αὐτὸ πολὺ δύσκολο. Γι' αὐτὸ καὶ μόλις τὰ καταφέρνει: «καὶ μόλις καθορῶσα (sc. ἢ ἄριστα Θεῷ ἐπομένη καὶ εἰκασμένη ψυχὴ) τὰ ὄντα»⁹¹. Γιατὶ ὁ «θυμὸς» καὶ τὸ «ἐπιθυμητικόν», οἱ κατώτερες δηλαδή δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸν παρεμποδίζουν καὶ σύμφωνα μὲ τὸ συμβολισμό τοῦ μύθου τὰ φτερωτὰ ἄλογα τὸν παρενοχλοῦν μὲ θορύβους, προσπαθοῦν δηλαδή νὰ τὸν στρέψουν πρὸς τὰ ὑλικά καὶ τὰ γήινα ποὺ εἶναι εὐκόλα καὶ ἔτσι προσιτὰ σὲ ὅλους, ἐνῶ ἡ θεὰ τῶν ἰδεῶν, ἡ ἀληθινὴ γνώση τῶν πραγμάτων — ὅσο αὐτὴ εἶναι δυνατὴ στὴν ἀνθρώπινη φύση— εἶναι δυνατὴ μόνο σὲ λίγους⁹². Ἡ ἱκανότητα λοιπὸν καὶ ἡ καθαρότητα τῶν ψυχῶν ποικίλλει. Γιατὶ λίγοι — καὶ εἶναι αὐτοὶ κυρίως οἱ φιλόσοφοι⁹³— κατορθώνουν νὰ βαδίσουν νικηφόρα στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κακοῦ τὸν τραχὺ καὶ ἀνηφορικὸ δρόμο⁹⁴ τῆς τελείωσης καὶ νὰ διαφυλάξουν ἀλώβητο τὸ φτέρωμα τῆς ψυχῆς τους. Καὶ τὴν εὐθύνη γι' αὐτὸ δὲν τὴ φέρνουν μόνο οἱ κατώτερες δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ νοῦς: «κακία ἡνιόχων»⁹⁵. Καὶ ἔχουμε ἐδῶ μιὰ σαφὴ ὑποδήλωση τῆς ἐνότητος τῆς Πλατωνικῆς ψυχῆς.

Τὰ ἄρματα τῶν ψυχῶν τῆς δεύτερης κατηγορίας, ποὺ ἄλλοτε ὑψώνονται καὶ ἄλλοτε βυθίζονται στὸ ἀνέβασμά τους πρὸς τὸν ὑπερουράνιο τόπο, καθὼς τὰ ἄλογα τρέχουν ἀτίθασα, δὲν δίνουν τὴ δυνατότητα στὸν ἡνίοχο

87. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a 2-3.

88. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a 3-4.

89. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 247d 6-7.

90. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248b 5-6.

91. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a 4-5.

92. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248d, 249c καὶ 250a-b.

93. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248d καὶ 249c.

94. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 247b καὶ 248a-b καὶ *Πολιτ.* 515c-e.

95. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248b 2.

τους νὰ δεῖ πολλά πράγματα καὶ νὰ καλοξεχωρίσει τὶς μορφές τῆς μακάριας ἐκείνης θεάς⁹⁶. Ἀληθινὴ ὅμως γνώση καὶ εὐδαιμονικὴ θεὰ ἐπιφυλάσσει καὶ ὁ οὐρανὸς σὲ ὅσους ἀξιῶνονται νὰ διασχίσουν τὸν αἰθέρα του⁹⁷.

Καὶ τέλος, ἔχουμε τὶς ψυχές ἐκεῖνες, ποὺ δὲν καταφέρνουν οὔτε βιαστικὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴ θεὰ τῶν ἀληθινῶν ὄντων, γιατί δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ φτερουγίσουν στὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ καὶ πέρ' ἀπ' αὐτόν, ἀφοῦ τὰ φτερά τους εἶναι σπασμένα, γιατί ὁ ἡνίοχος δὲν κατάφερε νὰ ὀδηγήσει καὶ νὰ χαλιναγωγῇ σωστὰ τὰ ἄλογα ποὺ σέρνουν τὸ ἄρμα του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περιφέρονται κάτω ἀπὸ τὸ θόλο τοῦ οὐρανοῦ παρὰ τὶς ἀπεγνωσμένες τους προσπάθειες⁹⁸. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ὅλες οἱ ψυχές λαχταροῦν τὴ γνώση, γιατί ὅλες ἔχουν τὸν ἔρωτα νὰ πετάξουν στὰ οὐράνια: «γλιχόμεναι μὲν ἅπασαι τοῦ ἄνω»⁹⁹. Τελικὰ οἱ ψυχές αὐτὲς περιορίζονται σὲ ἀπλὲς παραστάσεις¹⁰⁰, καὶ δὲν φτάνουν στὴν καθαρὴ γνώση τῶν ἐννοιῶν τῶν ὄντων: «τροφῇ δοξαστῇ χρῶνται»¹⁰¹, γιατί ἡ καθαρὴ γνώση εἶναι ἔργο τοῦ καθαροῦ νοῦ ποὺ διαλεκτικὰ, χωρὶς δηλαδὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων ποὺ εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα γεμάτες ἀπὸ πλάνη, συγκεντρώνεται στὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὶς δικές του καὶ μόνο δυνάμεις (καθαρὴ νοητικὴ ἐνέργεια καὶ «θεωρία») φτάνει στὴ θεὰ τῶν ἰδεῶν, στὴν ἀληθινὴ καὶ καθαρὴ γνώση, στὴν ἐπιστήμη (φιλοσοφία)¹⁰².

Πρέπει ὅμως νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ἰδιαίτερα ὅτι ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ψυχές ἔχουν δεῖ κάποτε τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν¹⁰³, πρὶν ἀκόμα κατοικήσουν σὲ κάποιο σῶμα καὶ ἀρχίσει ὁ κύκλος τῶν ἐνσωματώσεων¹⁰⁴. Πρόκειται γιὰ τὸ στάδιο τῆς προϋπαρξῆς. Ἀπ' αὐτὸ τὸ στάδιο διατηρεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάμνηση τῶν ὅσων εἶδε τότε, ὅταν πορεύθηκε μαζὶ μὲ τὸ Θεὸ καὶ ἀνυψώθηκε πάνω ἀπ' τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ ἀντίκρυσε τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, τὸν κόσμον τὸν ἀληθινό¹⁰⁵. Καὶ ὅσο πιὸ καθαρὲς καὶ θεϊκὲς εἶναι οἱ ψυχές¹⁰⁶, ὅπως π.χ. συμβαίνει μὲ τὶς ψυχές τῶν φιλοσόφων¹⁰⁷, τόσο καθαρότερη ἀνάμνηση

96. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a.

97. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 247a.

98. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a 6-b5.

99. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a 6-7.

100. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248b 4-5.

101. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248b 5.

102. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 83a-b καὶ 79c-d.

103. «Πᾶσα μὲν ἀνθρώπου ψυχὴ φύσει τεθέαται τὰ ὄντα» (Πλάτ. *Φαῖδρ.* 249e 4-5. Πβ. 249b 5-6).

104. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 81e, 83d-e, *Φαῖδρ.* 248c κ.ἐξ. καὶ 249b.

105. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 247c-d 248a,c καὶ 249c.

106. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248a-d καὶ 249c.

107. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248d καὶ 249c.

ἐκεῖνου τοῦ θεϊκοῦ κόσμου διατηροῦν¹⁰⁸. Ἔτσι τῶν ψυχῶν ἐκεῖνων ποὺ δουλώθηκαν στὸ κακὸ¹⁰⁹ ὁ νοῦς μαραίνεται καὶ ἀφανίζεται¹¹⁰ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διατηροῦν πολὺ ἀμυδρὴ εἰκόνα τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν¹¹¹.

Σὰν σιωπηρὴ ἀπόδειξη τῆς ἄποψης ὅτι κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ εὐτύχησε κάποτε νὰ δεῖ τὸν κόσμο τῶν ἀληθινῶν ὄντων ἰσχύει γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ καθολικὴ ἔφεση τῶν ψυχῶν νὰ φτερουγίσουν ξανά στὸ βασίλειο τῶν καθαρῶν αὐτῶν οὐσιῶν, γιὰ νὰ γίνουν καὶ πάλι μὲ τὴ μακάρια θεὰ τους κοινωνοὶ τοῦ πληρώματος τῆς γνώσης. Δηλαδή ἡ ψυχὴ δὲν θὰ λαχταροῦσε τὰ ὄντα αὐτά, ἂν κάποτε δὲν τὰ εἶχε γνωρίσει. Καὶ εἶναι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἡ θεὰ τῶν ἰδεῶν, ἡ τέλεια αὐτὴ ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας, ὄντολογικὸς ὅρος τῆς οὐσίας της «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ», γιατί ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ γινόταν ποτὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι —σύμφωνα μὲ τὴ φυσικὴ νομοτέλεια— ἂν δὲν εἶχε γνωρίσει τὰ ἀληθινὰ ὄντα¹¹².

Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει τὴ στενότατη ὄντολογικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ τὴν ιδέα¹¹³. Τὴ στενὴ αὐτὴ σχέση τὴ φανερώνουν καὶ τὰ κοινὰ τους ὄντολογικὰ γνωρίσματα ποὺ εἶναι: ζωὴ, κίνηση καὶ ἀθανασία. Ἡ ιδέα δὲν εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ ἓνα ἀντικείμενο, ἔστω τὸ τελειότερο καὶ ὠραιότερο, ὅπως π.χ. ἓνα ὠραῖο τοπίο γιὰ τὴν αἴσθηση τῆς ὁρασῆς μας, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἐσωτερικὸ ἐκεῖνο ἀντικείμενο τῆς γνώσης ποὺ ὅσο πιὸ πολὺ τὸ γνωρίζει καὶ τὸ ἀποθαυμάζει τόσο γνωρίζει ὁλοένα καὶ πιὸ βαθιὰ τὸν ἑαυτό της, τὴν οὐσία της. Γιατὶ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς αὐτογνωσίας καὶ αὐτοσυνείδησής της εἶναι ἡ ἐνότητα τοῦ (γνωστικοῦ) ἀντικειμένου, ἓνα σταθερὸ σημεῖο ἀναφορᾶς (περιεχομένου) τῆς νόησης, ἥτοι τῆς ψυχῆς ὡς ὑποκειμένου. Κι αὐτὴ τὴ σταθερὴ ἐνότητα τοῦ ἀντικειμένου τὴ βρίσκει ἡ ψυχὴ στὴν ιδέα, στὴν αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη αὐτὴ οὐσία.

Νὰ γιατί οὐσιώνεται ἡ ψυχὴ, ἀποκτᾷ δηλαδή συνείδηση τῆς οὐσίας της (αὐτοσυνείδηση)¹¹⁴ μέσα ἀπὸ τὴ θέαση τῆς ιδέας. Ἡ ψυχὴ δηλαδή, γιὰ νὰ γίνεи λογικὴ-«ὑποκειμενικὴ» ἐνότητα, χρειάζεται τὴν ιδέα, τὴν «ἀντικειμενικὴ» ἐνότητα. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπιστρέψει στὸν ἑαυτό της (συνείδηση τοῦ ἐγώ) πρέπει νὰ νοήσῃ τὸ ἄλλο, τὴν ιδέα¹¹⁵, σὲ μιὰ σχέση: «ἐνώπιος

108. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 249c καὶ 250a.

109. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 248c.

110. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 246e.

111. Πβ. Πλάτων *Φαῖδρ.* 250a-b, 249c, 248c-d καὶ 246e.

112. «Πᾶσα μὲν ἀνθρώπου ψυχὴ φύσει τεθέαται τὰ ὄντα, ἢ οὐκ ἂν ἤλθεν εἰς τόδε τὸ ζῶον» (Πλάτ. *Φαῖδρ.* 249e 4-6 Πβ. 249b 5-6).

113. Πβ. σχετικὰ I. N. Θεοδωρακοπούλου, *Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα*, Ἀθήνα 1964, σελ. 196 κ. ἐξ.

114. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 79d καὶ 83a-b.

115. I. N. Θεοδωρακοπούλου, ἔν. ἀν. σελ. 198 κ. ἐξ.

ένωπίω», χωρίς δηλαδή τή μεσολάβηση τῶν αἰσθήσεων¹¹⁶. Καί ἔτσι ὁ βαθμὸς τῆς αὐτοπραγμάτωσης ἢ οὐσίωσης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ περιεχομένου της (τὰ εἶδη τῶν οὐσιῶν) εἶναι ὁμόλογος μὲ τὴν πληρότητα ἢ προσέγγιση τῆς ιδέας, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ιδέα βρίσκονται σὲ στενὴ διαλεκτικὴ σχέση χωρίς ποτέ, παρὰ τὴν ὅση συγγένεια —γιατὶ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι πράγμα θεϊκό¹¹⁷— καὶ δυνατὴ προσέγγιση ψυχῆς καὶ ιδέας, νὰ αἴρεται ἡ ἑτερότητα τῆς οὐσίας τους. Ὁ βαθμὸς ὅμως τῆς συγγένειας καὶ προσέγγισης εἶναι τὸ μέτρο τῆς ταυτότητας καὶ τῆς ἐνότητας τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ χωρίς τὴν ιδέα θὰ ἦταν ὅ,τι ἡ ὄραση χωρίς τὸ φῶς.

Τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀπλότητας ἢ συνθετότητας — πολυμέρειας τῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μὲ τὸ μῦθο τοῦ *Φαίδρου* ἡ ψυχὴ εἶναι ἀναμφίβολα σύνθετη καὶ συγκεκριμένα τριμερής, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο ὅσο εἶναι ἐνωμένη καὶ συνυπάρχει μὲ τὸ σῶμα ἀλλὰ ἐπίσης πρὶν καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ συνένωση καὶ συνύπαρξη.

Ἡ τριμερὴς ὅμως θεώρηση τῆς ψυχῆς καὶ στὰ τρία αὐτὰ στάδια δὲν φαίνεται νὰ συμβιβάζεται ὄχι μόνο μὲ τὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν τοῦ *Φαίδωνα* ἀλλὰ οὔτε καὶ τῆς *Πολιτείας*¹¹⁸. Ἐτσι σύμφωνα μὲ τὸ *Φαίδωνα* ἡ ψυχὴ, ὅπως τουλάχιστον παρουσιάζεται συνήθως ἀπὸ τοὺς μελετητὲς του, εἶναι ἀπλή καὶ ἀθάνατη, γιατί γιὰ νὰ εἶναι ἀθάνατη πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ εἶναι ἀπλή, ἀφοῦ τὰ σύνθετα εἶναι φθαρτὰ καὶ τὰ ἀπλά αἰώνια καὶ ἀμετάβλητα¹¹⁹. Μολαταῦτα οὔτε στὸ *Φαίδωνα* εἶναι ἡ ψυχὴ ἀπόλυτα ἀπλή οὐσία παρὰ μόνο σχετικὰ ἀπλή. Τοποθετεῖται ὄντολογικὰ ἀνάμεσα στὶς ἀπόλυτα ἀπλὲς οὐσίαις, ὅ,τι δηλαδή εἶναι πραγματικὰ «θεῖον»¹²⁰, «ἀθάνατον»¹²⁰, «νοητόν»¹²⁰, «μονοειδὲς»¹²⁰ καὶ «ἀεὶ ὡσαύτως κατὰ ταῦτα ἔχον ἑαυτῷ»¹²⁰, καὶ στὶς ἀπό-

116. Εἶναι φανερό ὅτι δὲν ἔχουν δίκην ὅσοι ὑποστηρίζουν (Πβ. H. Heimsoeth, *Die sechs grossen Themen der Abendländischen Metaphysik*, Darmstadt 1958⁴, σελ. 92) ὅτι ἡ ψυχὴ στὸν Πλάτωνα εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ μιᾶς ἀντικειμενικῆς νόησης χωρίς ἐσωτερικότητα καὶ αὐτοσυνείδηση καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ στὸν Πλάτωνα δὲν ἀντιπαρατίθεται στὸν κόσμος, ἀλλὰ εἶναι ἓνα μέλος τοῦ κόσμου. Ἡ Πλατωνικὴ ὅμως ψυχὴ χωρίς νὰ παύει νὰ εἶναι μέλος (στοιχεῖο) τοῦ κόσμου εἶναι αὐτοσυνείδητη πνευματικὴ ἀρχὴ (βλ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 83a 6 κ.ἐξ.) εἶναι λογικὴ ἀρχὴ μὲ βουλευτικὲς καὶ ἐπιθυμητικὲς δυνάμεις ὁδηγούμενες ἀπὸ τὸν ἡνίοχο-νοῦ, ὥστε νὰ ἔχουμε ἐνότητα καὶ προσωπικότητα πολυδιάστατη ἀλλὰ ἐνιαία παρ' ὅλες τὶς διαφορετικὲς καὶ ἀντίρροπες τάσεις καὶ ὁρμὲς κλπ., ὅπως παραστατικὰ μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ περίφημος μῦθος τοῦ *Φαίδρου*.

117. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 79d, 80a-d καὶ *Πολιτ.* 611e.

118. Πβ. π.χ. E. Groag, *Platons Lehre von den Seelenteilen*, (I) Wien. Stud. (35) 1913, σελ. 333: «Wir haben es kurzum im *Phaidon* und *Phaedrus* mit zwei verschiedenen Seelenwesen, verschieden vor allem ihrer Wurzel nach zu tun». Πβ. ἀκόμη R. Hackforth, *Plato's Phaedrus*, Cambridge 1952, σελ. 76.

119. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδ.* 78c 6-8 καὶ 78c 1-9.

120. Πλάτ. *Φαῖδ.* 80b 1-3.

λυτα σύνθετες οὐσίες, ὅ,τι δηλαδή εἶναι «ἀνθρώπινον»¹²¹ καὶ «θνητὸν»¹²¹ καὶ «πολυειδές»¹²¹ καὶ «ἀνόητον»¹²¹ καὶ «διαλυτὸν»¹²¹ καὶ «μηδέποτε κατὰ ταῦτὰ ἔχον ἑαυτῷ»¹²¹. Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν ὁ Θεὸς καὶ οἱ περίφημες Πλατωνικὲς ιδέες· ὅχι ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία ὥστόσο εἶναι κάτι τὸ πολὺ συγγενικό τους: «τῷ θεῷ καὶ ἀθανάτῳ... ὁμοιότατον (sc. συμβαίνει) εἶναι ἡ ψυχὴ»¹²², ὅχι ὁμῶς καὶ ταυτόσημο. Καὶ στὸ *Φαίδωνα* λοιπὸν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι παρὰ σχετικὰ μόνο ἀπλή καὶ μονοειδής. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ τριμερὴς θεώρηση τῆς ψυχῆς εἶναι κάλλιστα δυνατὴ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ *Φαίδωνα*¹²³. μόνο ποὺ τὸ πολυειδές τῆς ψυχῆς ἀποδίδεται ἐδῶ πρωταρχικὰ στὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο καὶ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει «τῷ ... πολυειδεῖ ... ὁμοιότατον ... σῶμα»¹²⁴.

Κεντρικὸ φιλοσοφικὸ πρόβλημα τοῦ *Φαίδωνα* εἶναι ὡς γνωστὸν ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἀθανασίας ὅρον ἀποτελεῖ ἡ ἀπλότητα τῆς ψυχῆς στὰ πλαίσια μιᾶς διαλεκτικῆς θεώρησης καὶ θεμελίωσης αὐτῆς τῆς θέσης. Ἡ ἀπλότητα τῆς ψυχῆς τοῦ *Φαίδωνα* ἔχει δηλαδή μᾶλλον τὴν ἔννοια ἑνὸς αἰτήματος: *postulatum*. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν δίκην οἱ νομίζουν ὅτι ὁ Πλάτωνας μᾶς δίνει διαφορετικὴ ἔννοια τῆς ψυχῆς στὸ *Φαίδωνα* ἀπὸ ἐκείνη τῆς *Πολιτείας*, γιατί τάχα στὸ *Φαίδωνα* ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται ὡς ἀθάνατη, καθότι εἶναι μονοειδής (τὸ λογιστικόν), ἐνῶ στὴν *Πολιτεία* ὑποστηρίζεται ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς στὸ σύνολό της, δηλαδή καὶ ὡς πρὸς τὰ τρία μέρη της, ὅ,τι ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ *Φαῖδρον*¹²⁵.

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς σύμφωνα μὲ τὴν *Πολιτεία* ὅπου ὁ Πλάτωνας θέτει τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι πολυειδής ἢ μονοειδής¹²⁶. Οἱ ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν ἐδῶ διχάζονται. Πολλοὶ δέχονται¹²⁷ ὅτι ἡ ψυχὴ σὲ κάθε περίπτωσι, δηλαδή καὶ ὅταν εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸ σῶμα καὶ δουλεύει στὰ ὕλικά καὶ τὰ γήινα καὶ ὅταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος εἶναι καθαρὴ καὶ γνήσια, ὅπως τὴ θέλει ἡ ἀληθινή, ἡ λεγόμενη ἀρχαία, φύση της, εἶναι τριμερὴς καὶ ἀθάνατη στὸ σύνολό της. Γιατὶ ὁ Πλάτωνας λέει μόνο ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ εἶναι αἰώνιο ἓνα σύνθετο ἀπὸ πολλὰ

121. Πλάτ. *Φαίδ.* 80b 3-5.

122. Πλάτ. *Φαίδ.* 80b 1-3.

123. Πβ. Α. Graeser ἑν. ἀν. σελ. 59-60: «Πάντως τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀπλότητος (τῆς ψυχῆς) δὲ σημαίνει ὅτι ἡ τριχοτομικὴ θεώρηση τῆς ψυχῆς μὲ βάση τὴ μεταφυσικὴ ἀντίληψη τῆς ψυχῆς στὸ *Φαίδωνα* εἶναι ἀδύνατη». Πβ. ἀκόμη σελ. 57-59.

124. Πλάτ. *Φαίδ.* 80b 2-5.

125. Πβ. π.χ. Th. Szlezak, «Unsterblichkeit und Trichotomie der Seele im zehnten Buch der *Politeia*», στὸ: *A Journal for ancient philosophy*, XXI 1976, σελ. 33.

126. Πβ. 436a-b 1.

127. Ὅπως π.χ. οἱ F. Blass, H. Raeder, H. von Arnim, L. Robin, P. Frutiger, T.M. Robinson καὶ Α. Graeser.

πράγματα, ἂν δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἄριστη σύνθεση, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὴ γνώμη του μὲ τὴν ψυχὴ: «οὐ ράδιον αἰδίων εἶναι σύνθετόν τε ἐκ πολλῶν καὶ μὴ τῇ καλλίστῃ κεχρημένον συνθέσει, ὥς νῦν ἡμῖν ἐφάνη ἡ ψυχὴ»¹²⁸. Αὐτὸ μᾶς λέγει καθαρά ὅτι ὅλα τὰ σύνθετα πράγματα καὶ ἐφόσον δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἄριστη καὶ ἐξαιρετικὴ σύνθεση, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ψυχῆς, εἶναι φθαρτὰ καὶ ἐφήμερα, γιατί τὸ «οὐ ράδιον» ἰσοδυναμεῖ ἐδῶ μὲ τὸ «ἀδύνατόν ἐστι», ἀφοῦ κι αὐτῆς ἀκόμα τῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι ἡ συγγενέστερη πρὸς τὶς ιδέες οὐσία τοῦ κόσμου τούτου, ἡ ἀθανασία οὔτε αὐτονόητη οὔτε ἀδιαφιλονίκητη εἶναι. Ἔτσι βλέπουμε τὸν Πλάτωνα νὰ ἐπιστρατεύει ὅλη τὴ διαλεκτικὴ του τέχνη προκειμένου νὰ τὴν «ἀποδείξει».

Ἄλλοι¹²⁹ πάλι δέχονται ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν *Πολιτεία* ἡ ψυχὴ στὴν ἀληθινὴ τῆς φύση καὶ οὐσία: «οἷόν ἐστιν καθαρὸν γιγνόμενον»¹³⁰, μετὰ δηλαδὴ ἀπὸ τὴν κάθαρσίν της ἀπὸ τὶς φθοροποιὲς ἐπιδράσεις τοῦ σώματος (ἐπιθυμητικόν) καὶ ὅπως εἶναι πρὶν ἐνωθεῖ μὲ τὸ σῶμα, «ἀρχαία φύσις»¹³¹, εἶναι ἀπλή καὶ μονοειδὴς καὶ ταυτίζεται μὲ τὸ λεγόμενο «λογιστικόν» τὸ ὁποῖο εἶναι καὶ τὸ μόνο ἀθάνατο μέρος τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ τὰ ἄλλα δύο μέρη της, τὸ «θυμοειδὲς» καὶ «ἐπιθυμητικόν» ἀποτελοῦν παραμορφώσεις της λόγω τῆς ἔνωσής της μὲ τὸ σῶμα¹³². Πρόκειται γιὰ τὴν ἐμπειρικὴ εἰκόνα καὶ ἔννοια τῆς ψυχῆς¹³³.

Εἶναι ὅμως πραγματικὰ ἡ διδασκαλία τῆς *Πολιτείας* ἀσαφὴς καὶ ἀντιφατικὴ, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν τόσο διαφορετικῶν καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενων ἀπόψεων ποὺ ἀνέκαθεν παρουσιάζει ἡ σχετικὴ ἔρευνα; Πρὶν ἐπιχειρήσουμε νὰ δώσουμε καὶ ἐμεῖς μιὰ ἀπάντηση, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ κείμενό μας δὲν μᾶς δίνει καμιὰ ξεκάθαρη ἀπάντηση στὸ πρόβλημα, ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλή: μονοειδὴς (μονομερὴς) ἢ σύνθετη: πολυειδὴς (τριμερὴς), καὶ στὴν περίπτωση ποὺ εἶναι πολυειδὴς, ἂν εἶναι ἓνα μόνο ἢ ὅλα τὰ μέρη της ἀθάνατα.

Βέβαια δὲν ἔχει νόημα νὰ ἀντιπαραθέσουμε ἐδῶ διεξοδικὰ τὶς θέσεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐκπροσώπων τῆς κάθε πλευρᾶς¹³⁴.

128. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 5-7.

129. Πρόκειται γιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν ἐρευνητῶν. Πβ. P. Frutiger, *Les Mythes de Platon*, Paris 1930, σελ. 91 κ.ἐξ.

130. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c 2-3. Πβ. e 1: «εἰς τὴν φιλοσοφίαν αὐτῆς (sc. τῆς ψυχῆς)».

131. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 2.

132. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-c 2: «οὐ λελωβημένον δεῖ αὐτὸ (sc. τὸ πρᾶγμα = τὴν ψυχὴν) θεάσασθαι ὑπὸ τε τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας καὶ ἄλλων κακῶν». Πβ. ἔν. ἀν. 611d 4-7 καὶ e 5-612a 3.

133. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c 2: «ὥσπερ νῦν ἡμεῖς θεώμεθα». Πβ. 611c 6-7 καὶ d 6-7.

134. Στὸ σημεῖο αὐτὸ παραπέμπουμε στὴν ὑπάρχουσα πλούσια ἔρευνα, συνοπτικὴ καὶ κριτικὴ παρουσίαση τῆς ὁποίας μᾶς παρέχει ὁ Thomas Szlezák, Ἔν. ἀν.

Στήν *Πολιτεία* του λοιπόν ο Πλάτωνας μᾶς παρουσιάζει δύο εἰκόνες - ἔννοιες τῆς ψυχῆς. Ἡ μιὰ εἶναι ἐν-σώματη καὶ κατὰ συνέπεια «ἐμπειρική» καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ὑπερβατική, μεταφυσική· πρόκειται στήν τελευταία περίπτωση γιὰ τὰ στάδια τῆς ψυχῆς πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐν-σώματη ὑπαρξή της.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ «ἐμπειρική» ψυχὴ εἶναι σύνθετη. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἐκ πολλῶν»¹³⁵ σύνθετη ψυχὴ ποὺ δὲν ἀποτελεῖ «καλλίστην σύνθεσιν»¹³⁶, ἀλλὰ μιὰ σύνθεση ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν ἡ «ποικιλία»¹³⁷ καὶ ἡ «ἀνομοιότης»¹³⁸ καὶ οἱ ἐσωτερικὲς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς¹³⁹. Ἡ ἀναμφισβήτητη ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν συγκρούσεων, γιὰ τὴν ὁποία μᾶς βεβαιώνει ἡ προσωπικὴ μας ἐμπειρία, ἀποδεικνύει πειστικὰ τὴν πολυ-μέρεια τῆς ψυχῆς, γιατί ἂν ἡ ψυχὴ ἦταν ἀπλή καὶ ἀσύνθετη οἱ ἐσωτερικὲς τῆς συγκρούσεις θὰ ἦταν ὄχι ἀπλῶς ἀδύνατες, ἀλλὰ ἀδιανόητες. Ἡ ἀπόδειξη λοιπόν εἶναι καὶ βιωματικὴ καὶ διανοητικὴ. Δηλαδή μ' ἓνα λόγο καθολικὰ ἀνθρωπολογικὴ.

Τὸ σημαντικὸ ὅμως ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο ἂν τὰ μέρη τῆς ψυχῆς εἶναι τρία καὶ ὄχι π.χ. δύο¹⁴⁰ ἢ τέσσερα¹⁴¹, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία πολυειδῆς (= πολυμερὴς καὶ πολυδύναμη) καὶ ὄχι ἀπλή καὶ ἀδιαίρετη, οὐσία δηλαδή θεϊκὴ, ὥστε νὰ ἀποτελεῖ τὸ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τὴ γέφυρα ποὺ ἐνώνει τὰ ἀνθρώπινα μὲ τὰ θεϊκά, τὰ φυσικὰ μὲ τὰ μετα-φυσικά. Ἔτσι ἡ ἀθανασία τῆς δὲν εἶναι δεδομένη ἀλλὰ ἀποτελεῖ βασικὰ αἶτημα, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ὁποίου προϋποθέτει διαλεκτικὴ θεμελίωση, ἡ ὁποία πάντως δὲν δεσμεύει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος.

Ὅταν λοιπόν ο Πλάτωνας μᾶς λέγει ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ εἶναι αἰώνιο ἓνα σύνθετο ἀπὸ πολλὰ πράγματα, ἂν δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἄριστη σύνθεση,

135. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 5-6.

136. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 6.

137. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 2.

138. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 2.

139. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 586e 4-587a 5 καὶ 589b καὶ Ἀριστ. *Ἠθ. Νικ.* Α 13, 1102b 16-34. Γιὰ τὴν τριμερὴ διαίρεση τῆς ψυχῆς πβ. Πλάτ. ἐν. ἀν. 435b, 588c-d, 589b κλπ.

140. Ἡ διαίρεση τῆς ψυχῆς σὲ δύο μέρη εἶναι θεμελιακὴ καὶ πρωταρχικὴ τόσο γιὰ τὸν Πλάτωνα ὅσο καὶ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Γιατὶ ὅλες οἱ ἄλλες διαιρέσεις ἀνάγονται σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα· ἀποτελοῦν δηλαδή ὑποδιαίρέσεις τους. Πβ. π.χ. Πλάτ. *Πολιτ.* 439d 5-8: λογιστικὸν καὶ ἀλόγιστον. Πβ. 439c 5 κ. ἐξ., 571c 3 κ. ἐξ., *Φαῖδρ.* 253c 7 κ. ἐξ.: τὸ ἱππόμορφον καὶ τὸ ἡμιοχικὸν εἶδος, *Τιμ.* 69c 5 κ. ἐξ.: τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον μέρος τῆς ψυχῆς.

141. Πβ. Ἀριστ. *Ἠθ. Νικ.* Α 13, 1102a 27 κ. ἐξ.: «τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς (sc. τῆς ψυχῆς) εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον». Καὶ μὲ τίς ὑποδιαίρέσεις γίνονται τὰ μέρη τῆς ψυχῆς τέσσερα (*Ἠθ. Νικ.* Α 13, 1102a 32 - 1103a 3, *Περὶ Ψυχῆς* Γ 9) ἢ καὶ πέντε (*Περὶ Ψυχῆς* Γ 10) ἢ καὶ περισσότερα μὲ τὴν ὑποδιαίρεση π.χ. τοῦ νοῦ σὲ ποιητικὸ καὶ παθητικὸ (Γ 5) κλπ.

αὐτὸ ἰσχύει ὅπωςδήποτε γιὰ τὴν ἐνσώματη ψυχὴ, ποὺ λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ σώματος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν «ποικιλία», τὴν «ἀνομοιότητα» καὶ τὴ «διαφορά», γιὰ τὴν ὁποία σύνθετη φύση τῆς ψυχῆς ἐγίνε στὴν ἄμεσα προηγούμενη ἐνότητα λόγος, καὶ μάλιστα σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν «ἀληθεστάτην φύσιν»¹⁴² τῆς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνα: «ὥς νῦν ἡμῖν ἐφάνη ἡ ψυχὴ»¹⁴³. Βέβαια ἡ ἀναφορὰ τῶν λόγων αὐτῶν δὲν περιορίζεται μόνο στὰ ἀμέσως προηγούμενα, ὅπως πολλοὶ νομίζουν¹⁴⁴, ἀλλὰ οὔτε ἐπίσης σ' ὅλη τὴν *Πολιτεία* καὶ ἰδιαίτερα στὸ Δ' βιβλίο τῆς σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἄποψη¹⁴⁵, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται πέρα ἀπ' ὅλα αὐτά, γιὰ νὰ ἐκφράσει κάτι πολὺ οὐσιαστικότερο, ἥτοι τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἐμπειρική θεώρηση καὶ γνώση τῆς ψυχῆς γενικά, ὅπως αὐτὴ ἐκδηλώνεται στὴν ἐνσώματη ὑπαρξὴ τῆς¹⁴⁶, καὶ στὴ διαισθητική¹⁴⁷, μυστική καὶ μεταφυσική προσέγγιση τῆς ψυχῆς μὲ βάση τὴν «ἀνάμνηση»¹⁴⁸, μὲ τὴν Πλατωνικὴ τοῦ ὄρου ἔννοια, τὶς ἐσωτερικὲς ἐφέσεις τῆς¹⁴⁹, τὸν καθαρὸ λόγο (ὑποθέσεις)¹⁵⁰ καὶ τέλος τὸ μῦθο¹⁵¹. Στὸ «ὥς νῦν ἡμῖν ἐφάνη ἡ ψυχὴ» ἀντιπαρατίθεται¹⁵² δηλαδὴ τὸ «ἀλλὰ δεῖ, ὦ Γλαῦκων, ἐκεῖσε βλέπειν», τουτέστιν «εἰς τὴν φιλοσοφίαν αὐτῆς (sc. τῆς ψυχῆς)»¹⁵³. Ἀλλὰ στὸ περίφημο αὐτὸ χωρίο τῆς *Πολιτείας* δὲν ἔχουμε μιὰ συνοπτικὴ καὶ γενικὴ διατύπωση ποὺ μᾶς λέγει μόνο ὅτι ἡ ἐνσώματη ψυχὴ εἶναι πολυειδής, δηλαδὴ σύνθετη καὶ συγκεκριμένα τριμερής, ἀλλὰ μᾶς λέγει ἀκόμη ὅτι καὶ ἡ ἀσώματη ψυχὴ (αἰδίων) — καὶ μάλιστα τόσο στὸ στάδιο τῆς προὑπαρξῆς ὅσο καὶ σ' ἐκεῖνο τῆς μεθὑπαρξῆς — εἶναι πολυειδής, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ σύνθεση ἔστω κι ἂν αὐτὴ εἶναι «καλλίστη». Τὸ πρῶτο τὸ ἐκφράζει θετικὰ καὶ ἄμεσα, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀντιθετικὰ καὶ ἔμμεσα. Ἡ ψυχὴ μὲ τὴν πρώτη τῆς ἔννοια εἶναι θνητὴ, καθότι σύνθετη «ἐκ πολλῶν», ἐνῶ μὲ τὴ δεύτερη ἔννοιά τῆς, ὡς «καλλίστη» δηλαδὴ «σύνθεσις», εἶναι ἀθάνατη. Καὶ στὶς δύο πάντως περιπτώσεις εἶναι σύνθετη· ὄχι βέβαια μὲ τὴν ἴδια ἔννοια. Πάντως ἡ σύνθεση ἔχει καὶ στὶς δύο περι-

142. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 1.

143. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 6-7.

144. A. Graeser, ἐν. ἀν. σελ. 32. Ὁ Graeser νομίζει ὅτι τὸ «ὥς ἐφάνη...» ἀναφέρεται στὰ ἀμέσως προηγούμενα, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὰ ἀπὸ 608c καὶ ἐξῆς.

145. Πβ. Th. Szlezak, ἐν. ἀν. S. 41.

146. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-c 2, c 6-7 καὶ d 6-7 κ.ἄ.

147. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 250b 1.

148. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 249e 42-250c 6.

149. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611e 2.

150. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 245c 5-246a 2.

151. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρ.* 246a 6 κ. ἐξ., *Πολιτ.* 611c 7 κ. ἐξ.

152. Ἡ ἀντιπαράθεση φαίνεται πολὺ καθαρὰ στὴν *Πολιτεία* 611d 6-e 1.

153. Πλάτ. *Πολιτ.* 611e 1.

πτώσεις όντολογική και όχι άπλως ήθική αναφορά. Όσο όμως κι αν ή ψυχή και στη φυσική (έμπειρική) και στη μεταφυσική της διάσταση είναι πολυειδής και όχι ούσία απόλυτα άπλή, όπως οί ιδέες, διαφέρει ουσιαστικά ή μία από την άλλη. Και στο σημείο αυτό είναι κατηγορηματικό τó κείμενο της *Πολιτείας*: «μήτε γε αὖ τῇ ἀληθεστάτῃ φύσει τοιοῦτον εἶναι ψυχῇ, ὥστε πολλῆς ποικιλίας καὶ ἀνομοιότητός τε καὶ διαφορᾶς γέμειν αὐτὸ πρὸς αὐτό»¹⁵⁴. Γιατί οί επιθυμίες και ήδονές του σώματος τήν φθείρουν τόσο πολύ, ὥστε από καθαρά πνευματική ούσία νά γίνεται «σωματοειδής»¹⁵⁵, όχι όμως ποτέ σῶμα. Έχουμε δηλαδή φθορά και αλλοίωση της φύσης της, δηλαδή μεταβολή και αλλοίωση¹⁵⁶, όχι όμως και έκσταση εκ της ούσίας της¹⁵⁷. Γι' αυτό και είναι βασικά πάντοτε δυνατή ή κάθαρσή της και ή σωτηρία της, ή απαλλαγή της δηλαδή από τὰ σωματικά και τὰ γήινα και ή επιστροφή στην αληθινή της, τήν «ἀρχαία» φύση, στην καθαρά πνευματική της διάσταση, κοντά στο Θεό, σύμφωνα με τή μυθική γλώσσα του *Φαίδωνα* και του *Φαίδρου*: «Όταν δέ γε αὐτὴ καθ' αὐτὴν σκοπῇ, ἐκεῖσε οἴχεται εἰς τὸ καθαρὸν τε καὶ αἰεὶ ὄν καὶ ἀθάνατον καὶ ὡσαύτως ἔχον, καὶ ὡς συγγενὴς οὔσα αὐτοῦ αἰεὶ μετ' ἐκείνου τε γίγνεται, ὅταν περ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γένηται καὶ ἐξῇ αὐτῇ, καὶ πέπαυταί τε τοῦ πλάνου καὶ περὶ ἐκεῖνα αἰεὶ κατὰ ταῦτα ὡσαύτως ἔχει, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη»¹⁵⁸. Και ή ψυχή δέν ήσυχάζει, αν ή δυνατότητα αὐτὴ τῆς ἐπιστροφῆς της στην «ἀρχαία» και αληθινή της φύση δέν γίνει πραγματικότητα¹⁵⁹.

Ότι ή ενσώματη ψυχή στον Πλάτωνα είναι πολυειδής και συγκεκριμένα τριμερής δέν αμφισβητεῖται σχεδόν από κανέναν. Και αὐτὸ δέν ισχύει μόνο για τους πολλούς¹⁶⁰ που δουλεύουν στις σωματικές ήδονές αλλά για όλους ανεξαιρέτως, δηλαδή και για τους φιλοσόφους, γιατί και αὐτῶν ή ψυχή δέν διαφέρει βασικά ὡς πρὸς τήν όντολογική σύσταση, αλλά μόνο ὡς πρὸς τήν ήθική τελειότητα, ή οποία ακριβώς προϋποθέτει τήν πάλι με τίς κατώτερες δυνάμεις της ψυχῆς, δηλαδή τὸ ἐπιθυμητικό¹⁶¹, γιατί

154. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 1-3.

155. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 83d 5. Πβ. 81b 5, c 4 και e 1.

156. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 618b 2-4: «ψυχῆς δὲ τάξιν οὐκ ἐνεῖναι διὰ τὸ ἀναγκαίως ἔχειν ἄλλον ἐλομένην βίον ἀλλοίαν γίγνεσθαι».

157. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 610c 10-611a 2: «Οὐκοῦν ὁπότε μηδ' ὑφ' ἐνός ἀπόλλυται κακοῦ, μήτε οἰκείου μήτε ἀλλοτρίου δηλον ὅτι ἀνάγκη αὐτὸ αἰεὶ ὄν εἶναι; εἰ δ' αἰεὶ ὄν, ἀθάνατον».

158. Πλάτ. *Φαίδ.* 79d 1-6. Πβ. *Φαῖδρ.* 249b 3-d 3 και 249e 4 κ. ἐξ.

159. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611e 1-2.

160. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 82c, *Πολιτ.* 586b 5 κλπ.

161. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 82c 2-4, 83a 2-b 7, *Πολιτ.* 589a 7-b 6, 586e 4-587a 5 και *Φαῖδρ.* 248a 4-5.

τὸ θυμοειδὲς τὸ ἔχει «σύμμαχον»¹⁶² στὸ δύσκολο αὐτὸν ἀγώνα.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ διχάζει τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς φιλολόγους εἶναι, ἂν ἡ ψυχὴ στὴν ἀσώματη ὑπαρξή της, ἦτοι πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐνσώματη ὑπαρξή της εἶναι ἀπλή καὶ ἀδιαίρετη ἢ εἶναι τριμερής. Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς δεύτερης ἄποψης¹⁶³ βλέπουν —καὶ δικαίως— στὴν ἀντιστροφή τοῦ 611b 5-7, δηλ. στὴν «καλλίστην σύνθεσιν» τὴν τριμέρεια τῆς ἀσώματης καὶ ἀθάνατης ψυχῆς, δηλ. τὴν ἀληθινὴ τῆς ψυχῆς φύση. Ἐνισχυτικὰ τῆς ἄποψης τοὺς θεωροῦν πρῶτον τὴν ἀπόδοση τῆς «ἀρχαίας φύσεως» τῆς ψυχῆς μὲ τὴν πληθυντική ἐκφραση: «τὰ παλαιὰ τοῦ σώματος μέρη»¹⁶⁴, καὶ δεύτερον τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ ἀσώματη ψυχὴ καὶ μετὰ τὸ θάνατο τριμερής, γιατί ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἐπιζεῖ μόνο τὸ «λογιστικόν», τότε ἡ ἀπόδοση δικαιοσύνης εἶναι ἀδύνατη, ἀφοῦ τὸ λογιστικόν ὡς καθαρὸ πνεῦμα εἶναι ἀμετάβλητο¹⁶⁵ καὶ κατὰ συνέπεια ἀπαθὲς καὶ ἀναίσθητο.

Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς πρώτης ἄποψης ἀντίθετα δέχονται ὅτι τὸ «τῇ καλλίστῃ κεχρημένον συνθέσει» δὲν ἀναφέρεται στὴ μεταφυσικὴ ἀλλὰ στὴν «ἐμπειρικὴ» διάσταση τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ συνέπεια γι' αὐτοὺς δὲν ταυτίζεται ἡ «καλλίστη σύνθεσις» μὲ τὴν ἀληθινὴ καὶ «ἀρχαία» φύση τῆς ψυχῆς. Καὶ τοῦτο γιατί τὸ 611b 5-7 ποὺ ἀποτελεῖ γενικὴ σύνοψη καὶ ἐξήγηση τῶν προηγουμένων, τῆς σύνθετης δηλαδὴ φύσης τῆς «ἐμπειρικῆς» ψυχῆς, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτήν¹⁶⁶. Παρ' ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι ἀπόλυτα ὀρθό, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐν λόγῳ ἄποψης δὲν ἔχουν δίκην, γιατί τὸ 611b 5-7 ἔχει, ὅπως ἤδη τονίσαμε, διπλὴ ἀναφορά. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν πρώτη, τὴν ἄμεση καὶ θετικὴ, ἀναφέρεται στὴν «ἐμπειρικὴ» ψυχὴ, σύμφωνα ὅμως μὲ τὴν δεύτερη, τὴν ἔμμεση καὶ ἀντιθετικὴ, ἀναφέρεται στὴν ψυχὴ ποὺ ναὶ μὲν εἶναι σύνθετη, ἀλλὰ ἀποτελεῖ «καλλίστην σύνθεσιν», ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι «αἰδία»¹⁶⁷. Ἀλλὰ κι ἂν ἀκόμη τὸ «καλλίστη σύνθεσις» εἶχε ἀποκλειστικὴ ἀναφορά στὴν «ἐμπειρικὴ» ψυχὴ, καὶ πάλι δὲν θὰ ἤμασταν ἀναγκα-

162. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 589b 3-4.

163. Πβ. A. Graeser, ἔν. ἄν. σελ. κυρίως 34-39.

164. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 2-3. Πβ. A. Graeser, ἔν. ἄν. σελ. 37. Πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἓνα πολὺ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα ὅσο κι ἂν προσφέρεται στὰ πλαίσια ἐνὸς μύθου.

165. Πβ. A. Graeser, ἔν. ἄν. σελ. 35. Τὸ ἐπιχείρημα δὲν εὐσταθεῖ, γιατί ἡ ἀμοιβὴ ἔγκειται στὴν ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς στὴν ἀρχαία τῆς φύση (λογιστικόν) καὶ ἡ τιμωρία τῆς στή συνέχιση τοῦ κύκλου τῶν μετενσαρκώσεων τῆς.

166. Πβ. Th. Szlezák, ἔν. ἄν. σελ. 43.

167. Τὸ «καλλίστη σύνθεσις» ἔχει κυρίως ὄντολογικὴ ἀναφορά καὶ ὄχι ἠθικὴ, ὥστε ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τῆς τελειότητα ἢ μὴ (δικαιοσύνη καὶ ἀδικία). Ἔτσι ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀθάνατης ψυχῆς ὡς «καλλίστης συνθέσεως» δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίφαση, ὅπως νομίζει ὁ Th. Szlezák (ἔν. ἄν. σελ. 51), πρὸς τὸ 610d 5-7: «οὐκ ἄρα πάνδεινον φανεῖται ἡ ἀδικία...».

σμένοι να δεχτούμε ότι ή ψυχή στη μεταφυσική της διάσταση δεν είναι κατά κάποιον τρόπο τριμερής. Και την τριμέρεια αυτή δεν τη στηρίζουμε εμείς σε —έπισφαλείς άλλωστε¹⁶⁸— εκφράσεις, όπως εκείνη: «καὶ οἷα ἂν γένοιτο (sc. ή ψυχή) τῷ τοιούτῳ (sc. τῷ θεῷ καὶ ἀθανάτῳ καὶ τῷ αἰεὶ ὄντι) πᾶσα ἐπισπομένη»¹⁶⁹, ἀλλὰ σε κάτι πολύ ἀσφαλέστερο καὶ οὐσιαστικότερο πού ἀποτελεῖ κατὰ τή γνώμη μας καὶ τή λύση τῶν δῆθεν ἀντιφάσεων τοῦ Πλάτωνα¹⁷⁰, ἀφοῦ τάχα ἄλλα διδάσκει στοὺς *Φαῖδωνα* καὶ τὸν *Τίμαιο*, ὅτι δηλαδή ή ψυχή στην ἀληθινή της φύση εἶναι ἀπλή καὶ μονοειδής (ἐνν. τὸ λογιστικόν) καὶ αὐτὴ μόνη ἀθάνατη, ἐνῶ τάχα ὁπωσδήποτε στοὺς *Φαῖδρον* καὶ ἴσως καὶ στην *Πολιτεία* ή ψυχή εἶναι τριμερής καὶ ἀθάνατη καὶ στην ἀληθινή της, τή μεταφυσική της δηλαδή φύση.

Κατὰ τὴν ἄποψή μας λοιπὸν ή ψυχή στη μεταφυσική της διάσταση, δηλαδή πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἐνσωμάτωσή της, εἶναι ἐπίσης τριμερής. Ἀλλὰ μὲ ποιά ἐννοια; Ἡ ἀπάντηση ἐγκτεται στην ἐφαρμογή τοῦ περίφημου Ἀριστοτελικοῦ λογικοῦ - διαλεκτικοῦ σχήματος τοῦ «δυνάμει» καὶ «ἐνεργείᾳ». Στὴ μεταφυσική της δηλαδή διάσταση ή ψυχή εἶναι «δυνάμει» μόνο τριμερής καὶ ὄχι καὶ «ἐνεργείᾳ». Ἐχει δηλαδή στὴ φύση της τὴ δυνατότητα νὰ γίνεῖ τριμερής, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται, ή πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ «δυνάμει», κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσή της. Γιατί, ἂν πρὶν ἀπ' τὴν ἐνσωμάτωσή της, στην προ-ὑπαρξη, ἦταν «δυνάμει» καὶ «ἐνεργείᾳ» ἀπλή καὶ μονοειδής, δὲν θὰ ἦταν ἀσφαλῶς δυνατὴ ή μετάβασή της στην τριμέρεια, γιατί κάτι τέτοιο θὰ σήμαινε οὐσιαστικὴ ἐκσταση ἀπὸ τὴ φύση της, πράγμα ἀδύνατο χωρὶς μιὰ νέα δημιουργία, ἐπέμβαση δηλαδή τοῦ Θεοῦ «θύραθεν».

Ἡ οὐσία τῆς μεταφυσικῆς ψυχῆς δὲν εἶναι λοιπὸν ἐντελῶς ἀπλή ἀλλ' ὅ,τι, ὅπως τονίστηκε ἤδη στοὺς *Φαῖδωνα*, συγγενέστερο πρὸς τὴν οὐσία καὶ ἄρα πρὸς τὴν ἀπλότητα τῶν ἰδεῶν, δηλαδή τοῦ θεοῦ: «ἐγγύς τι τούτου»¹⁷¹.

Στὸ ἴδιο συμπέρασμα καταλήγει καὶ ή *Πολιτεία* μὲ τὴν περίφημη ἐκείνη φράση πού φαίνεται νὰ ἀφήνει τὸ πρόβλημα ἐντελῶς ἀνοικτό, ἂν δηλαδή ή ψυχή εἶναι πολυειδής ή μονοειδής στὴ μεταφυσική της διάσταση, ὅταν θὰ ἔχει ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ «ὄστρεά τε καὶ φυκία καὶ πέτρας»¹⁷². «καὶ τότε ἂν τις ἴδοι αὐτῆς τὴν ἀληθὴ φύσιν, εἴτε πολυειδής εἴτε μονοειδής, εἴτε ὅπη

168. Πβ. Th. Szlezák, ἐν. ἀν. σελ. 44. Ὁ Szlezák δέχεται (σελ. 46 καὶ 52) ὅτι ή ἀληθινή (ἀρχαία) φύση τῆς ψυχῆς σύμφωνα μὲ τὴν *Πολιτεία* δὲν εἶναι τριμερής.

169. Πλάτ. *Πολιτ.* 611e 3-4.

170. Ὁ Wilamowitz μάλιστα ἔφτασε στοὺς σημείους νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτωνας δὲν φαίνεται ἐδῶ (*Πολιτ.* 611b 1-612a 6) νὰ ἔχει μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντηση στοὺς πρόβλημα. (Πβ. *Platon II*, σελ. 220).

171. Πλάτ. *Φαῖδ.* 80b 10.

172. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 5.

ἔχει καὶ ὅπως»¹⁷³. Ἐδῶ φαίνεται καθαρά, ὅτι γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ μεταφυσικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι ξεκάθαρα οὔτε πολυειδὴς οὔτε μονοειδὴς, δηλαδὴ οὔτε τριμερὴς, οὔτε ἀπλὴ καὶ ἀδιαίρετη, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχει μιὰ ἄλλη δομή. Αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ μόνο αὐτὸ ἐκφράζει ἡ φράση: «εἴτε ὅπῃ ἔχει καὶ ὅπως». Μιὰ φράση κλειδὶ ποὺ ὅμως παραδόξως ἀγνοήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὲς καὶ μελετητὲς τοῦ Πλάτωνα, ὅπως σωστὰ παρατήρησε ὁ A. Graeser, χωρὶς ὅμως καὶ αὐτὸς νὰ μπορέσει νὰ τὴν ἀξιολογήσει σωστά¹⁷⁴.

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι ἡ παραβολὴ (μῦθος τοῦ Γλαύκου) τῶν δύο κατωτέρων μερῶν τῆς ψυχῆς μὲ «ὄστρεα» καὶ «φυκία» καὶ «πέτρας» ποὺ προσκολλήθηκαν στὴν «ἀρχαία» καὶ καθαρὴ φύση τῆς ψυχῆς (λογιστικόν) δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβῆς, γιατί ἀνταποκρίνεται μόνο στὸ «ἐνεργεῖα» τῆς «ἀρχαίας» φύσης της, ὅχι ὅμως καὶ στὸ «δυνάμει», γιατί ἡ ψυχὴ μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν ὑπῆρξε ποτὲ χωρὶς τὶς κατώτερες δυνάμεις (μέρη) της. Γι' αὐτὸ ὅσοι προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν τὰ κατώτερα μέρη τῆς ψυχῆς ὡς ἐντελῶς ἐξωτερικὰ καὶ πρόσθετα στοιχεῖα, ὡς «ὄστρεα» ποὺ —σὲ καμιὰ μορφή— οὔτε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωση ὑπῆρχαν οὔτε μετὰ ἀπὸ αὐτὴν παραμένουν, καὶ ἄρα ἡ μεταφυσικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι παρὰ «μονοειδὴς», δὲν ἔχουν ἀσφαλῶς δίκην¹⁷⁵.

Τὸ μονοειδὲς τῆς μεταφυσικῆς ψυχῆς δὲν ἀποδεικνύεται ἐπίσης οὔτε μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι, ἀφοῦ ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἰδέες εἶναι προσιτὲς μόνο στὸ «λογιστικόν»¹⁷⁶, ἄρα τὰ ἄλλα δύο μέρη δὲν ὑπάρχουν σ' αὐτὴ τὴ διάσταση τῆς ψυχῆς, γιατί κι ἂν ὑπῆρχαν θὰ ἦταν περιττά. Κι ἐδῶ ἰσχύει ὅ,τι εἴπαμε στὴν προηγούμενη περίπτωση.

Ἔτσι ἡ λύση ποὺ προτείναμε φαίνεται νὰ δίνει τὴν καλύτερη ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τῶν δῆθεν ἀντιφάσεων τοῦ Πλάτωνα σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῆς ψυχῆς καὶ τὴ διαίρεσή της.

Γιατὶ οὔτε ἡ λύση ποὺ προτείνει ὁ K.C. Guthrie λύνει τὸ πρόβλημα, ὅσο κι ἂν ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι σύμφωνα μ' αὐτὴ καὶ πρόβλημα ἀντίφασης δὲν δημιουργεῖται καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ τριαικοῦ ἄρματος τῆς ψυχῆς τοῦ Φαίδρου δὲν εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ θυσιάσουμε χάριν τῆς ἐνότητας τῆς Πλατωνικῆς περὶ ψυχῆς διδασκαλίας. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Guthrie ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι πάντοτε τριμερὴς ἀλλὰ μόνο: «From the moment when they first incur the doom of pilgrimage through the cycle of *palingenesis*, souls are compounded of three main elements... of these, the lower two can only exist

173. Πλάτ. Πολιτ. 612a 5.

174. Πβ. ἔν. ἀν. σελ. 39.

175. Πβ. Th. Szlezák, ἔν. ἀν. σελ. 47.

176. Πβ. Th. Szlezák, ἔν. ἀν. σελ. 48.

in connection with the possibility of contact with the body, that is, of existence within the cycle»¹⁷⁷. Καὶ ἡ ἐξήγηση ὅμως τοῦ Guthrie δὲν λύνει τὸ πρόβλημα, γιατί καὶ στὴ λύση αὐτὴ τελικὰ ἡ εἰκόνα τοῦ μύθου δὲν διασώζεται, γιατί ὄχι μόνο ἡ εἰκόνα τῆς σύνθετης ψυχῆς τῶν θεῶν δὲν ἔχει πλέον κανένα νόημα ἀλλὰ δὲν ἀληθεύει ἐπίσης —σύμφωνα μὲ τὸ μῦθο πάντοτε— ὅτι οἱ ψυχὲς εἶναι τριμερεῖς μόνο ἀπὸ τὴ στιγμή τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ κύκλου τῶν ἐνσωματώσεων τους ἀφοῦ ἤδη κατὰ τὴν ἀναχώρησή τους γιὰ τὸν ὑπερουράνιο τόπο καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' αὐτήν, ὅποτε καὶ κρίνεται ἂν μιὰ ψυχὴ θὰ εἰσέλθει στὸν κύκλο τῶν καθάρσεων ἢ ὄχι, εἶναι οἱ ψυχὲς τριμερεῖς.

Πάντως θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ παρατηρηθεῖ σχετικὰ μὲ τὸ *περίφημο* πρόβλημα τῆς *τριχοτομίας* τῆς *ψυχῆς* ὅτι παρὰ τὶς ὅποιες (φαινομενικές) διαφορὲς ποὺ πραγματικὰ παρουσιάζει ἡ Πλατωνικὴ διδασκαλία δὲν ἔχουμε κατὰ βάθος οὔτε ἀντίφαση οὔτε μεταπροσανατολισμὸ τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ διάλογο σὲ διάλογο παρὰ μόνο θεώρηση τοῦ δύσκολου θέματος ἀπὸ διαφορετικὲς προοπτικές. Γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανεὶς σήμερα νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι «Τὰ Πλατωνικὰ ἐκεῖνα μέρη ἢ εἶδη τῆς ψυχῆς ἔχουν μικρὴ μόνο σχέση μὲ τὶς δυνάμεις τῆς μεταγενέστερης ψυχολογίας»¹⁷⁸, ἔστω κι ἂν τὰ μέρη τῆς ψυχῆς ἐμφανίζονται λόγῳ τοῦ ἐντοπισμοῦ τους στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος¹⁷⁹, ὡς αὐτοτελὴ καὶ χωριστὰ παρὰ ὡς δυνάμεις τῆς μιᾶς ψυχῆς. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ μιὰ «τριχοτομία», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ πεδίο τῆς ψυχῆς θὰ κομματιαζόταν σὲ οὐσιαστικὰ διάφορες περιοχὲς μὲ τὴν ἐννοια ἐνὸς δογματικοῦ σχήματος¹⁸⁰. Ἡ τριχοτομία πρέπει νὰ ἐξετάζεται κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς βαθύτερης θεώρησης τῆς ψυχῆς ποὺ τὴ θέλει μία καὶ ἐνιαία.

Ἡ τριχοτομία καὶ ἡ ἐνότητα τῆς ψυχῆς ἀποτελοῦν γιὰ τὸν Πλάτωνα δύο διαφορετικὲς θεωρήσεις τῆς μιᾶς πάντοτε ψυχῆς, οἱ ὁποῖες ὅμως συμπλέκονται ἁρμονικὰ καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται. Μολαταῦτα δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ λειτουργικὴ μόνο καὶ ὄχι ὄντολογικὴ διαίρεση, ἡ ὁποία σχετίζεται στενὰ μὲ τὴ γνωσιολογικὴ καὶ ἠθικὴ θεωρία τοῦ Πλάτωνα καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν πολιτικὴ τριχοτομία του, ὅπως τὴν ἐκθέτει στὴν *Πολιτεία*¹⁸¹. Βέβαια ἡ ψυχὴ δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπροϋπόθετη, ἀπόλυτη δηλαδὴ ἐνότητα ἀλλὰ οὔτε καὶ μιὰ ἐμπειρικὴ τριαδικότητα.

177. Plato's views on nature of the soul (*Recherches sur la tradition platonicienne, Entretiens sur l'Antiquité III*), Genève 1957, σελ. 19.

178. H. Siebeck, ἔν. ἀν. σελ. 202.

179. Πβ. Πλάτ. *Τιμ.* 69a-70e.

180. H. Barth, *Die Seele in der Philosophie Platons*, Tübingen 1921, σελ. 13.

181. Πβ. A. Graeser, ἔν. ἀν. σελ. 31 κ. ἐξ.

Τὴν ἐνότητά της τὴν ὀφείλει ἡ ψυχὴ στὸ ὑπερβατικὸ της στοιχεῖο, δηλαδή στὸ νοῦ ποὺ εἶναι φυσικὰ καὶ τὸ τελειότερο καὶ τὸ μόνον ἐνεργεῖα ἀθάνατο «μέρος» της καὶ ταυτίζεται μὲ τὴν «ἀληθινὴ» της οὐσία¹⁸², ἐνῶ τὴν πολυμέρειά της τὴν ὀφείλει στὴ «σωματικότητά» της, στὸ ὅτι δηλαδή εἶναι ψυχὴ ἐνὸς σώματος, ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου οἱ σχέσεις πρὸς τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του, ὡς σχέσεις ἐνὸς ψυχοσωματικοῦ ὄντος δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι καθαρὰ ψυχικὲς - πνευματικὲς, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ψυχὴ νὰ γίνεται (δημιουργεῖται) ἐξαρχῆς καὶ ἐξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς «σωματικότητος» ἀναγκαστικὰ «πολυειδής»¹⁸³.

Βέβαια δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὸ ἐπίσης μεγάλο θέμα τῆς σχέσης τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα παρὰ θὰ ἀρκεστοῦμε μόνον στὴν πολὺ σύντομη παρατήρηση ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ περίπλοκη διαλεκτικὴ σχέση, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἀρκεῖ καθόλου νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τοῦ σώματος, καὶ μάλιστα αἰτία τριπλή¹⁸⁴, καὶ τὸ σῶμα ὄργανο¹⁸⁵ καὶ δεσμοτῆριο¹⁸⁶ τῆς ψυχῆς, γιατί τελικὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἀπ' τὴν πλευρά του ἀσκεῖ βαθειὰ καὶ ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση πάνω στὴν ψυχὴ, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι ἡ αἰτία τῆς «σωματοποίησής» της¹⁸⁷, καὶ σ' αὐτὸ ὀφείλεται ἡ καθήλωση πολλῶν ψυχῶν στὴ γῆ¹⁸⁸ καὶ ἡ ἀδυναμία τους νὰ «φερουγίσουν» στοὺς οὐράνιους καὶ ὑπερουράνιους τόπους¹⁸⁹. Ὅσο κι ἂν ἡ γλώσσα αὐτὴ τοῦ Πλάτωνα εἶναι ποιητικὴ - μυθικὴ, ἐκφράζει ὅπωςδήποτε τὴ στενὴ σχέση σώματος καὶ ψυχῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶναι σχέση ἀπόλυτης κυριαρχίας¹⁹⁰ τῆς ψυχῆς πάνω στὸ σῶμα —παρὰ τὴν ὑποτίμηση τοῦ τελευταίου καὶ τὴ σαφὴ ὑπεροχὴ τῆς ψυχῆς¹⁹¹— καὶ μονομεροῦς ἐξάρτησης τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἀλλὰ καὶ κάποιας ὅπωςδήποτε ἐπίδρασης τοῦ σώματος πάνω στὴν ψυχὴ ποὺ σημαίνει ἀσφαλῶς μιὰ μορφὴ ἀντίστροφης ἐξάρτησης στὸ μέτρο ποὺ αὐτὴ εἶναι ψυχὴ ἐνὸς ὀρισμένου καὶ οἰκείου σώματος καὶ ὄχι φυσικὰ ὁποιοῦδήποτε σώματος.

182. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 83a-b, *Πολιτ.* 611b 1, c 2 κ. ἐξ., 612a 3-4, *Τιμ.* 90a 2-3 καὶ Ἀριστ. *Ἠθ. Νικ.* K 7, 1178a 5-7 καὶ *Περὶ Ψυχῆς* A 5, 410b 10-15.

183. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 612a 4 καὶ *Τιμ.* 35a. Πβ. H. Siebeck, ἐν. ἀν. σελ. 256.

184. Ἦτοι α) ὡς τὸ «εἶδος», β) ὡς τὸ «ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως» ἢ «μεταβολῆς» καὶ γ) ὡς τὸ «οὐ ἔνεκα» (Πβ. Ἀριστ. *Μετ.* 2, 994a 1 κ. ἐξ. καὶ Δ 2, 1013a 24-33).

185. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79c 2-3: «ὅταν μὲν (sc. ἡ ψυχὴ) τῷ σώματι προσχρῆται». Πβ. 83a.

186. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 82e.

187. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79c 6-8, 81c 4-6, 83d 5 καὶ *Πολιτ.* 611b 10-c 2.

188. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79c 6 - 83e 3.

189. Πβ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 246d.

190. Πβ. Πλάτ. *Τιμ.* 34c.

191. Πβ. Πλάτ. *Τιμ.* ἐν. ἀν., *Πολιτ.* 611e, *Φαίδ.* 76c καὶ 79c-83a.

Και βέβαια όλα αυτά που εϊπώθηκαν για την Πλατωνική ψυχή και όσα ακόμα θα μπορούσαμε να εϊποῦμε ἀπαριθμώντας όλα τὰ γνωρίσματά της¹⁹², όσο κι ἂν εἶναι ἀληθινά¹⁹³, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν ψυχή καθ' ἑαυτή, τὴν ψυχή στὴν ἀρχαία της φύση, σύμφωνα μὲ τὴ γλώσσα τοῦ μύθου τοῦ Γλαύκου¹⁹⁴, γιατί αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὴ γνωρίσουμε μὲ τὴ γνώση τὴν αἰσθητική, γιατί σ' αὐτὴ εἶναι προσιτὴ μόνο ἡ ψυχή στὴ σωματική της ὑπόσταση, ὅπως δηλαδὴ «τὴν ἔχουν κάνει λωβὴ ἢ συνύπαρξή της μὲ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἄλλα κακά»¹⁹⁵. Μποροῦμε ὅμως μολαταῦτα νὰ ἀναχθοῦμε στὴν οὐσία της, δηλαδὴ νὰ τὴν πλησιάσουμε, ὅχι βέβαια νὰ γνωρίσουμε τὴν οὐσία της καθαρὰ, μὲ τὸ λογισμό μας, μὲ τὴ διαλεκτική μας σκέψη, στὴν ὁποία θὰ μᾶς ἀσκήσει ἡ φιλοσοφία. Μποροῦμε ἔτσι νὰ φθάσουμε στὴ γνώση ὅτι ἡ ψυχή στὴν καθαρὴ της οὐσία δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ λογισμὸς μας, μιὰ λογικὴ ἐνότητα, ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς κίνησης καὶ προπάντων τῆς ζωῆς καὶ τῆς κίνησης ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴ νόηση καὶ τὰ νοητά¹⁹⁶.

Τὸ μεγάλο ὅμως ἐρώτημα «τί εἶναι ἡ ψυχή στὴν καθαρὴ της οὐσία» παραμένει πάντοτε ἀνοιχτό. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ δυνατότητα προσέγγισης —τῆς γνώσης δηλαδὴ ὅτι ἡ ψυχή στὴν καθαρὴ της οὐσία δὲν εἶναι ὅ,τι φαίνεται λόγω τῆς συνύπαρξής της μὲ τὸ σῶμα, ἀλλ' εἶναι κάτι ἄλλο πέρα ἀπ' αὐτό—,

192. Ὅπως π.χ. ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀθάνατη. (Βλ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 9, 608d, *Μέν.* 8c, *Φαίδ.* 79d-e, 80a, d, 81a, 95b-d, 105d κ. ἐξ., *Φαῖδρ.* 245c 5, κλπ.), ἀόρατη. (Βλ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79a κ. ἐξ. *Φαῖδρ.* 246c, κλπ.), συγγενὴς καὶ ὅμοια μὲ τὸ θεῖον. (Βλ. Πλάτ. *Φαίδ.* 79d, 80a-b, 81a κλπ.) κλπ.

193. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c 5-6.

194. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c κ. ἐξ.

195. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-c 2.

196. Πβ. Ἀριστ. *Μετ.* Α 7, 1072b 21: «ὥστε ταῦτόν νοῦς καὶ νοητόν». Πρόκειται γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ κατ' ἐνέργειαν ἐπίκτητου νοῦ (Πβ. Ἀλεξ. Ἀφροδ. *Περὶ Ψυχῆς* 84. 22-24) μὲ τὰ νοούμενα, τὰ ἀντικείμενα τῆς νόησης ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὸ ἀποκλειστικὸ περιεχόμενό του. Ἡ ταύτιση ὅμως αὐτὴ ἀφορᾷ κυρίως καὶ πρωταρχικὰ τὰ αἰνῶδη ἀντικείμενα τῆς νόησης, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης: «ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνευ οὐλῆς τὸ αὐτὸ ἐστὶ τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον» (*Περὶ Ψυχῆς* Γ 4, 430a 3-4), γιατί φυσικὰ μόνο σ' αὐτὰ ἔχουμε σύμπτωση εἶναι καὶ οὐσίας. (Πβ. Ἀλεξ. Ἀφροδ. *Περὶ Ψυχῆς* 87, 20). Τὰ κυρίως καὶ κατὰ φύσιν αὐτὰ νοητὰ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενο ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσία τοῦ νοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ οἱ ἐννοιες (Πβ. Ἀριστ. *ἐν. ἀν.* Γ 4, 430a 4-5). Στὴν περίπτωση ἀντίθετα τῆς νόησης τῶν «ἐνύλων εἰδῶν» ἡ ταύτιση νοῦ καὶ νοητοῦ δὲν εἶναι οὔτε πλήρης, οὔτε διαρκὴς γιατί τὰ «ἐνύλα εἶδη» εἶναι δυνάμει μόνο νοητὰ (Πβ. Ἀλεξ. Ἀφροδ. *ἐν. ἀν.* 88. 10-15, 87. 24-25 καὶ 97.37-98. 4, καὶ Ἀριστ. *ἐν. ἀν.* Γ 4, 430a 6-7).

Μιὰ τρίτη περίπτωση νοητῶν ἀποτελοῦν ἐκεῖνα ποὺ ὅχι μόνο εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους νοητὰ ἀλλὰ ὑπάρχουν ὡς νοητὰ καὶ καθ' ἑαυτά, δηλαδὴ καὶ ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος αὐτὰ νοῦ (Πβ. Ἀλεξ. Ἀφροδ. *ἐν. ἀν.* 88. 4-8). Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὸν λεγόμενο ποιητικὸ νοῦ, γιὰ τὴ «νόησιν νοήσεως», γιὰ τὴ χωριστὴ καὶ ἀθάνατη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ (Πβ. Ἀλεξ. Ἀφροδ. *ἐν. ἀν.* 88. 2-8, 89. 10-11 καὶ Ἀριστ. *ἐν. ἀν.* Γ 5, 430a 18).

θέλουν νὰ ἐκφράσουν οἱ λόγοι τῆς *Πολιτείας*: «ἀλλ' οἷόν ἐστιν καθαρὸν γιγνόμενον, τοιοῦτον ἱκανῶς λογισμῷ διαθετέον»¹⁹⁷, καὶ ὅχι, ὅπως νομίζουν μερικοί¹⁹⁸, τῇ δυνατότητα γνώσης —καὶ μάλιστα τέλειαις— τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς. Μιὰ τέτοια ἄποψη ἀντιτίθεται διαμετρικὰ στὴν κατηγορηματικὴ δήλωση τοῦ Πλάτωνα, ὅτι —ὅπως ἤδη εἶπαμε— ἡ γνώση τῆς ἀληθινῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς εἶναι στὸν ἄνθρωπο ἀδύνατη¹⁹⁹. Στὴν ἄποψη αὐτὴ ἀντιτίθενται ἐπίσης τὰ παραθετικά: «κάλλιον» καὶ «ἐναργέστερον» ποὺ ὑπάρχουν στὴ συνέχεια τοῦ παραπάνω χωρίου, τὰ ὁποῖα δὲν δηλώνουν τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ διαλεκτικὴ γνώση τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ τελειότερη δυνατὴ, ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρὰ τέλεια εἶναι, ὅπως ὑποδηλώνει καὶ τὸ ἐπίρρημα: «ἱκανῶς» καὶ ὅχι π.χ. «τελέως» ἢ «τελείως». Ἄν ἐξ ἄλλου ἦταν δυνατὴ ἡ τέλεια γνώση τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς στὸν ἄνθρωπο τῆς παρούσας ζωῆς, δὲν θὰ εἶχε κανένα νόημα ἡ ἀπορρηματικὴ διατύπωση τοῦ Πλάτωνα: «εἴτε πολυειδῆς, εἴτε μονοειδῆς, εἴτε ὅπῃ ἔχει καὶ ὅπως (sc. ἡ ψυχὴ)» στὸ τέλος τῆς περίφημης αὐτῆς ἐνότητας τοῦ δέκατου βιβλίου τῆς *Πολιτείας*.

Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Πλάτωνας θέλει ἐδῶ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν ἐνδεχόμενη πλάνη τῆς ταύτισης τῆς ἀληθινῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ψυχὴ, ὅπως αὐτὴ φαίνεται σὲ μᾶς. Ἡ ἀληθινὴ λοιπὸν γνώση τῆς ψυχῆς προϋποθέτει τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ, ὅπως πραγματικὰ²⁰⁰ εἶναι, καὶ στὴν ψυχὴ, ὅπως φαίνεται στὴ σωματικὴ τῆς ὑπόσταση²⁰¹. Πρὸς αὐτὴ τὴν ἀληθινὴ γνώση τῆς ψυχῆς μᾶς προτρέπει ὁ Πλάτωνας: «οἷό δ' ἐστὶν τῇ ἀληθείᾳ ... δεῖ ... θεάσασθαι»²⁰². Κι αὐτὸ εἶναι δυνατό νὰ τὸ πετύχουμε σ' ἓνα περιορισμένο μόνο βαθμὸ ποὺ ἔγκειται μόνο στὴ γνώση, ὅτι ἡ ψυχὴ στὴν ἀληθινὴ τῆς οὐσίας διαφέρει πολὺ²⁰³ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς, ὅπως τὴν ξέρουμε στὴ συνύπαρξή της μὲ τὸ σῶμα. Μιὰ γνώση στὴν ὁποία μποροῦμε νὰ ἀναχθοῦμε μὲ ἐπιτυχία μόνο μὲ τὸν καθαρὸ λογισμό, μὲ τὴν ἀφαιρετικὴ σκέψη: «ἀλλ' οἷόν ἐστιν καθαρὸν γιγνόμενον, τοιοῦτον ἱκανῶς λογισμῷ διαθεατέον». Ὁ λογισμὸς μας λοιπὸν δὲν μᾶς βοηθάει νὰ ἰδοῦμε πῶς πραγματικὰ ἡ ψυχὴ εἶναι στὴν ἀληθινὴ καὶ καθαρὴ ἀπὸ τὰ σωματικὰ οὐσία της παρὰ μόνο νὰ ἰδοῦμε ὅτι εἶναι, ὅπως εἶπαμε, πολὺ διαφορετικὴ σ' αὐτὴ τῆς τῇ μεταφυσικῇ διάστασι. Ἡ γνώση τῆς ἀληθινῆς λοιπὸν οὐσίας τῆς ψυχῆς προϋποθέτει τὴν κάθαρση ἀπὸ κάθε σωματικὸ καὶ σωματικὴ ἐπί-

197. Πλάτ. *Πολιτ.* 611c 2-4.

198. Πβ. Th. Szlezák, ἔν. ἀν. σελ. 40, ὑποσ. 23.

199. Πβ. Πλάτ. *Φαῖδρο*. 246a 4-5.

200. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10 c 2-3, d 1-3 καὶ e 3 κ. ἐξ.

201. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-c 2, c 7 - d 7 καὶ e 4-612a 3.

202. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-c 1.

203. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611d 5-6.

δραση²⁰⁴, πράγμα όπωςδήποτε αδύνατο για τον άνθρωπο της παρούσας τουλάχιστον ζωής.

Πρόκειται δηλαδή τελικά, τόσο στο μύθο του Γλαύκου της *Πολιτείας* όσο και σ' αυτόν του *Φαίδρου* αργότερα — πού υπόσχεται περισσότερα —, για εικόνες και παραστάσεις της ψυχής, όχι για την ψυχή την ίδια²⁰⁵. Πρόκειται για ανθρώπινες περιγραφές μιᾶς θεϊκής ούσίας, για την όποία όσα κι αν λεχθούν δεν θα ξεδιαλύνουν τó μυστήριο πού την καλύπτει ένα μυστήριο πού θα διατηρεί ασφαλώς πάντοτε αμείωτη τή μαγεία της ψυχής και θα προκαλεί τή φιλοσοφική σκέψη, ή όποία πιστή στην αποστολή της, όσο κι αν ίσως δεν πρόκειται ποτέ νά πεϊ την τελευταία λέξη στο μέγα αυτό πρόβλημα, δεν θα πάψει νά γονιμοποιεϊ δημιουργικά τὰ ανήσυχα πνεύματα και νά χωρίζει τούς ανθρώπους σέ μνημένους και άμύητους.

DER MYTHISCHE ZUGANG ZUM TRANZENTENTEN SEELENBEGRIFF BEI PLATONS *PHAEDRUS* UND *POLITEIA*

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dieser Aufsatz versteht sich als ein Beitrag zur Lösung des berühmten Problems der Natur bzw. Struktur der Seele bei Platon, nämlich ob sie überhaupt dreiteilig ist oder nicht, oder ob sie erst nach ihrem Eintritt in den Körper dreiteilig ist bzw. wird. Platons Interpreten sind sich in dem Punkt nicht einig. Mit dem Problem der Zusammengesetztheit bzw. Einfachheit der Seele hängt natürlich ihre Unsterblichkeit eng zusammen. In einem Punkt sind sich aber alle Interpreten einig, indem sie alle meinen, daß Platon's Seelenlehre sieht einheitlich oder sogar widersprüchig sei. So unterscheiden sie in bezug auf die Unsterblichkeit zwischen *Politeia* und *Phaedrus* auf der einen Seite und *Phaidon* und *Timaios* auf der anderen Seite. Viele meinen

204. Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 612a 3-4: «καί τότε ἄν τις ἴδοι αὐτῆς τὴν ἀληθεῖ φύσιν», όταν δηλαδή ή ψυχή καθαρθεῖ ἀπὸ κάθε σωματικὸ καὶ γήινο, όταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε λογῆς «ὄστρεα» καὶ «φυκία» ἐπιστρέψει στὴν «ἀρχαία» της φύση.

205. Τὸ αδύνατο τῆς γνώσης τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ἐκφράζει καὶ ὁ μύθος τοῦ Γλαύκου, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο ὁ Γλαῦκος ἀξιώθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς νά γνωρίσει τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς ἀλλά, ἐπειδὴ δὲν μπόρεσε νά τὴ φανερώσει στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τιμωρήθηκε νά γυρίζει στὶς θάλασσες παραμορφωμένος σὲ θαλάσσιο δαίμονα. Ἡ παραμόρφωση τοῦ Γλαύκου σημαίνει τὴν ἀλλοίωση τῆς «ἀρχαίας» φύσης τῆς ψυχῆς λόγω τῆς ἔνωσῆς της μὲ τὸ σῶμα (Πβ. Πλάτ. *Πολιτ.* 611b 10-612a 3).

nämlich, daß Platon die ganze dreiteilige Seele für unsterblich hält. Andere wieder, und zwar die meisten, meinen, daß nur die Vernunftseele unsterblich ist. Nach unserer Meinung ist die Platonische Seelenlehre einheitlich und keineswegs widersprüchig. Dabei ist nur zu bemerken, daß Platon seine Seelenlehre nicht immer unter demselben Gesichtspunkt betrachtet.

Wir glauben also, daß die Seele nach Platon in allen ihren Stadien, d.h. auch in der Praeexistenz dreiteilig ist. Diese These ist allerdings im Prinzip —wie schon dargestellt— nicht neu; neu ist nur der Inhalt unserer Auffassung von der Dreiteiligkeit der Platonischen Seele, welcher in der Anwendung des Aristotelischen Denk-Modells von «δυνάμει» und «ἐνεργείᾳ» besteht. Die Seele ist ja, aber nur «δυνάμει», auch in ihrer Praeexistenz dreiteilig. D.h. es ist ihrer Natur die Möglichkeit immanent, dreiteilig zu werden. Das ist die Möglichkeit, die bei ihrer Einkörperung verwirklicht wird. Denn, wenn die Seele in der Praeexistenz auch der Möglichkeit nach nicht dreiteilig wäre, könnte aus ihr bei der Einkörperung auch keine Dreiteiligkeit erwachsen. Denn Erwachsen heißt nichts anderes als der Übergang von dem Möglichkeits- zu dem Wirklichkeitszustand. Aus dem Nichts zu etwas kommen zu können ist sonst unmöglich bis auf den Fall einer voraussetzungslosen göttlichen Schöpfung. Die Substanz der Seele ist somit in keiner Phase ihres Seins absolut einfach, sondern nur etwas, das der Einfachheit der Idee bzw. der göttlichen Substanz am nächsten steht, was *Phaidon* mit dem Ausdruck «ἐγγύς τι τούτου» (80b 10) meint. Gerade das ist der Sinn auch jener wichtigen Stelle der *Politeia*, die von der Seele nach ihrer Befreiung von dem Körper spricht und sagt: «καὶ τότε ἂν τις ἴδοι αὐτῆς τὴν ἀληθῆ φύσιν, εἴτε πολυειδῆς εἴτε μονοειδῆς, εἴτε ὅπῃ ἔχει καὶ ὅπως» (612a 5). Mit dem Ausdruck: «εἴτε ὅπῃ ἔχει καὶ ὅπως», ein Schlüssel - Ausdruck für unser Problem, der aber merkwürdigerweise in seinem eigentlichen Sinn von der Forschung übersehen wurde, will Platon gerade das zum Ausdruck bringen, daß nämlich die Seele in ihrer tiefsten Substanz weder absolut einfach —wie die der höchsten Idee— noch zusammengesetzt ist, da ihre «ἐνεργείᾳ» Einfachheit eine «δυνάμει» Vielheit einschließt, d.h. eine Vielheit, die schon wirklich existiert, aber noch nicht entfaltet ist.

Athen

Dr. Dimitris Papadis